

HOOFSTUK 6: KULTUURKRITIEK: DIE NASIONALE BENADERING

Die nasionale benadering is grondliggend aan Louw se kritiese werk. Dit lei dikwels tot 'n interpretasie van sy kritiese denke onder die opskrif 'nasionanisme', soos Van Rensburg se *Die nasionalisme as voedingsbron*, Viljoen se 'Wat is 'n volk?': *Die aktualiteit van Van Wyk Louw se riglyne vir die nasionalisme* en Degenaar se *Die politieke filosofie van NP van Wyk Louw*.

Hier word die *nasionale benadering* heel ruim vertolk en nie aan die nasionalisme - met meer ideologiese inhoud - gelyk gestel nie. Gevolglik word dit ondersoek aan die hand van Louw se organiese beeld van die gemeenskap, nasionalisme, die bestaansreg van 'n volk en die Suid-Afrikaanse gemeenskap.

1. Die gemeenskap organies beskou

Om Louw se kultuurkritiese uitsig as 'n 'organiese' gemeenskapsbeskouing te tipeer en dit daardeur onder iets van 'n ideologiese sambreelterm tuis te wil bring, sou kennelik 'n growwe veralgemening inhou. Degenaar verwys egter wel na 'n klemverskuiwing in sy volksbegrip en toon 'n oorgang aan van "die suiwer wil en daad van 'n 'organiese eenheid", na die onsuierwre daad van tallose dom individue. Die romantiese konsep word verruil vir 'n meer analitiese."¹

Olivier voer ook die "organiese geheel [as] 'n verdere motief in Van Wyk Louw se politieke denke gedurende die jare dertig" terug na die romantiese konsep met sy oorsprong by Herder en Fichte. Dit is dan deur later denkers aangegryp om ongelykhede binne die samelewing goed te praat, met die gevolg dat die 'organiese geheel' saamhang met 'n hiërargiese struktuur. By Louw verskyn dit juis in 'n tyd van klasseverdeling binne die Afrikanergemeenskap.²

1. JJ Degenaar, *Die politieke filosofie van NP van Wyk Louw I* (Standpunte 121 29(1), Februarie 1976, p 31)

Soos aangetoon sal word, is dit nie net in Louw se vroeër werk waar die organiese motief verskyn nie. Om dit beter te verstaan, word die gewone Afrikaanse betekenis van die betrokke terme ondersoek - 'n billiker benadering as om sy denke uit te lewer aan gelaaide filosofiese konsepte wat hy darem internaliseer het voordat hy dit weer gebruik het.

Volgens die HAT beteken organies:

- 1 Wat die organe betref: *Organiese gebreke*.
- 2 Van organe voorsien; bewerktuig: *Organiese wesens*.
- 3 Soos 'n orgaan: ingerig soos iets wat leef: *Organies opgebou*. 'n *Organiese skeikunde*, leer van die koolstofverbindings. Daaruit volg twee ander woorde naamlik 'orgaan' en 'organisme'.

Orgaan beteken:

- 1 Deel van 'n lewende wese (plant of dier) wat ingerig en gebou is om 'n bepaalde werk te verrig, byvoorbeeld die hart, longe, oor, oog ensovoorts; 'n sintuig: *Die spraakorgaan, die orgaan van die reuk*.
- 2 Blad, tydskrif waarin 'n groep, party ensovoorts sy menings uit en sy belange bespreek; spreekbuis: 'n *Orgaan* van die onderwysvereniging.

Organisme beteken:

- 1 Wese wat organe besit: 'n *lewende organisme*
- 2 Geheel van saamwerkende organe of onderdele: *Die nasie is 'n organisme*.

Die elemente van *lewe* en *samewerkende onderdele* gee dus toegang tot wat met 'organies beskou' bedoel kan word: dat die organisme, lewend en met samewerkende onderdele, as beskrywing van 'n gemeenskap.

Deur dit as beeld te aanvaar, gaan vir die formulering 'organies beskou' die moontlikheid oop om die status van literêre vergelyking eerder as ideologie of dogma te beklee. So gesien dien dit nie as tipering nie, maar as invalshoek waaruit dele van Louw se werk belig kan word.

1.1 Die organiese motief

Die organiese motief word op drie wyses identifiseer: eerstens in die vroeër formulering wat sterk met rangordening saamhang; tweedens in die later, versigtiger formulering wat op geen herkenbare orde berus nie, eerder op wanorde; derdens in die taalgebruik deur die loop van sy werk.

2. G Olivier, NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, pp 70-71

Die naaste wat Louw se werk aan iets van 'n organiese beskouing gekom het, was in die opstel *Gelykmaak en rangordening* uit *Lojale verset*.³ Hy het begin deur die negentiende eeuse 'gelykheidswaan' te ondergrawe: "Die 'mens' is geen vaal, egalige abstraksie nie, maar 'n eindeloos kleurryke verskynsel waarvan wesenlike en toevallige ongelykheid skering en inslag is." (p 83)

Hierdie verskeidenheid is egter nie blote chaos nie, maar vertoon struktuur wat uit organiese oogpunt sinvol word. "Daar moet 'n altyd suiwerder en sterker bouwerk van die polêre verhoudings: leierskap en volgelingskap, aristokrasie en volk, ontstaan, met 'n erkenning van die organiese verwantskap van hierdie bloot-skynbare teentellings." (p 85)

Op grond hiervan en met die estetiese ervaring in die letterkunde as voorbeeld, toon Louw by die nasionale kultuur 'n piramidevorm aan: "'n breë basis van die massa se kultuurbesit, en daarbo 'n gedurige styging en vereniging tot by die skerp toppunt van die hoë skoonheid wat bo uit glans." (p 86)

Met hierdie oog op die geheel kan basis of spits nie een belangriker as die ander wees nie. Dit verander egter niks aan die belangrikheid van die rangordening as sodanig nie, want "[o]ok 'n volkskultuur word in organiese rangordening opgebou. En mens verstaan die proses beter wanneer jy daardie *rangordening* begryp as die ware vorm van die menslike samelewing en van die natuur self." (p 87)

*Argumente teen 'n hark*⁴ is 'n later opstel waarin die demokrasie teen 'n totalitêre regering opgeweeg word. Hierdie oorweging van die gemeenskap uit 'n politieke hoek, lewer 'n uitgebreide gebruik van die organiese beeld op.

Die gemeenskap laat hom vir Louw nie meer ken in sy bedekte maar ontblootbare struktuur nie, maar word iets onbegryplik ingewikkeld.⁵

"En hoe is die objek, die ding wat leer ken moet word, die gemeenskap? Dit is die chaotiese wisseling van 'n groot samelewing: lewenskring naas lewenskring kruis en dwars oor en deur mekaar neergegooi..." (p 484)

3. Versamelde prosa I, p 83 ev

4. Liberale nasionalisme, Versamelde prosa I, p 467 ev

5. Degenaar se tipering hiervan as meer analities val vreemd op. Teenoor die byna meganiese hiërargie wat Louw vroeër beskryf het, kan hierdie as 'n meer eg organiese uitsig beskou word.

Dan volg 'n bespreking van twee benaderings tot hierdie gemeenskap: totalitarisme en demokrasie. Louw se tipering is betekenisvol - hier meer in terme van sy retoriek as van sy waarde-oordeel:

"[W]ant begryp dit goed: die totalitarisme is betreklik eenvoudig en reglynig, hy wil 'gelykskaker', alle verdragende magte verwyder, alles vaartbelyn kry, sodat die een heerserswil sy trillings op die gouste deur die hele groot liggaam van die maatskappy voelbaar kan maak. Die demokrasie is wesenlik ingewikkeld; dis by vergelyking lomp' log, vol haarde van verset, vertraging, koppige eiesinnigheid; vol stroming en teenstroming. Dit laat trillinge nie net van bo af neerdaal nie, maar ook van onder opstoot, en kruis en dwars roer. Die totalitêre staat aard na 'n masjien; die demokrasie aard na die organisme." (p 486)

Oor die verskillende demokratiese organe - partye, kongresse, drukpers en ander het hy geoordeel dat "geeneen van hulle volmaak is nie - in 'n organisme is alles minder feilloos volmaak as in 'n masjien..." (p 487)

Taalgebruik waaraan die organiese beeld ten grondslag lê, kom op 'n verskeidenheid plekke in Louw se werk voor en enkele voorbeelde word hier aangehaal. Uit die opstel *Volkskritiek* die volgende:

"'n Volk sonder volkskritiek is verlore. Die grootste gevaar vir die geestelike lewe is die selfingenomendheid, en die lewe self is die rustelose, die mag wat ewig afbreek en vernuwe

"Ons moet 'n volkskritiek kry wat deel van die volk se groeikrag is, denkers wat hulle nie bo die volk in onskuld verhewe dink nie, maar al sy gebreke as eie sonde voel en wil uitdelg omdat hulle iets skoners in die toekoms uit daardie volk gebore sien word, maar wat hulle ook so aan daardie volk verbonde weet, dat hulle sy skande saam met hom wil dra en saam met hom wil ondergaan as dit nie anders kan nie

"Maar miskien kom dit oor ons, daardie kritiek wat altyd die mistieke vernuwing van die geestelike lewe is, die doodgaan-om-te-ontkiem."⁶

Die skerp, soms finale kritiek wat van tyd tot tyd oor skrywers en kritici uitgespreek word en tot onwaardige twis kan lei, het Louw beskryf as 'n pitseer "waar die liggaam probeer om skadelike elemente uit homself te verwyder. Of anders kan ons sê dat dit 'n groeipunt is waar die geesteslewe van 'n volk rotsbanke probeer splits om dieper en vaster te kan wortel...."⁷

6. Lojale verset, Versamelde prosa I, pp 166-167

7. *Kwaai kritiek*, in swaarte- en ligpunte, Versamelde prosa I, p 220

In sy naskrif tot die reeks *Die 'mens' agter die boek en 'n kort opvolgende briewewisseling* het Louw opgemerk dat hy sowel ingewikkeld as maklik wou skryf om die ervare én onervare leser te betrek:

“Maar hierdie stylaard *aanvaar* ek agterna ... en nie met berou as nare maar onvermydelike beroepsiekte van my joernalis-wees nie, maar as stylvorm wat feitlik aan mens opgedring word wanneer jy binne 'n nog betreklike organiese kultuur skrywe As ek meer Europees was, het ek miskien opskrifte vir beeldverhale as byverdiensgemaak, en verhandelinge oor die simboliese logika as persoonlik aktiwiteit geskrywe.”⁸

Ook in *Greshoff se intellektuele houding* wat oorspronklik in *Standpunte* verskyn het, word 'n soortgelyke verwysing aangetref. Louw het Greshoff se anti-fascistiese, anti-totalitêre houding wat iets van 'n eensydige dwarsheid word en oortuigings wil afbreek, beskryf en geoordeel:

“Binne die minder opgejaagde en - as ek die woord mag gebruik - die meer organiese Afrikaanse denke was hierdie denkwyse byna iets chemies, dood en dodends.”⁹

Dit word dus duidelik dat Louw sy uitsig op die gemeenskap in terme van organiese beeldspraak uiteensit, sonder dat daarvan 'n ideologiese of dogmatiese organiese *beskouing* sprake hoef te wees. Nietemin speel hierdie organiese *motief* 'n belangrike rol in sy kultuurkritiek.

1.2 Definiëring van die organiese beeld

Louw was veral in sy later werk versigtig vir 'n organiese *beskouing* en staan ál sterker op die organiese *beeld*, byvoorbeeld in *Argumente teen 'n hark*:

“Die beeld van die demokrasie as 'organisme' is soos alle beelde onvolmaak (en kan selfs gevaarlik vir die suiwer denk word): maar in een opsig verhelder dit tog weer vir ons 'n wesenstrek”¹⁰

Mens merk ook sy versigtigheid in 'n stelling oor die 'kultuurmens' in *Kultuur en krisis*:

“Ek het byna lus om hulle die vitamines in die volksliggaam te noem... maar ek is altyd bedug vir die 'organiese denk' oor 'n volk.”¹¹

Daarby het hy 'n duidelike afstand gehandhaaf van die letterlike organiese *beskouing* wat hy in die reeks *Oor literêre teorie* beskryf het as die biologiese verklaringsbeginsel in die kunste. Volgens dié

8. Swaarte en ligtepunte, *Versamelde prosa I*, p 299

9. Weegskaal, *Versamelde prosa II*, p 484

10. Liberale nasionalisme, *Versamelde prosa I*, p-487

11. Liberale nasionalisme, *Versamelde prosa I*, p 463

beskouing sou biologiese verskille dan die wetenskaplike grondslag vorm vir studie van uiteenlopende kunsverskynsels. Hy was egter van oordeel dat juis: “omdat ons weet dat sulke verskille bestaan, daar by ons die gevaar [is] dat ons verder loop as wat die feite toelaat: dat ons rasseteorieë opbou, of dat verklarings van geestesdinge uit rasseverskille aanneem waar die verskille geen werklike verklaring bied nie.”¹²

Dit definieer die organiese beeld egter nog net negatief. Op soek na ’n positiewe definisie daarvan, merk mens die gebruik van die beeld as beskrywing van die verhouding tussen enkeling en groep. Seker die mees ’organiese’ beskrywing daarvan kom voor in ’n artikel *Oor dansliedjies*. Hy het die ontstaan van volksliedjies in die spontane omgewing van ’n boeredans verhaal:

“Baie versreëls wat op so ’n nag gemaak is, sal swak gewees het en vergeet geword het ... Maar hier en daar sal ’n paar reëls ontstaan wat *onthou* word: so mooi, so vol moontlikheid, so vir elke mens ’n stukkie van sy eie lewe, bewus en onbewus. Dié reëls sal onthou word en weer gesing word. ‘Die volk’ skeep nie; maar hy *voel aan*, hy *sif*, hy onthou, hy kan nog herrangskik. (Die anonieme volk kan alles doen wat ’n groep kan doen, maar niks van die dinge waarvoor ’n individu noodsaaklik is nie - en ’skeep’ is nou maar een van die dinge).”¹³

In *Gelykmaak en rangordening* het Louw die spanning tussen enkeling en volk aangetoon as bloot skynbare teenstelling wanneer die ’polêre verhoudings’ as ’organiese verwantskap’ gesien word¹⁴ en in ’n *Gesprek waarin niks beslis word nie* het hy die volk afhanklik gestel van die “groot enkelinge” wat die volk se begeerte en pyn omskep tot krag.¹⁵

Hierdie klem op die enkeling word bevestig in *Sensuur of pornografie?* waarin Louw uit die Europese tradisie tot twee belangrike gevolgtrekkings kom: dat ’n volk se glorie lê in die rykdom van menslike ervaring wat hy in sy kuns kan vaslê, en “die persoonlike vryheid, hoe gevaarlik hy ookal mag wees, is die enigste bodem waar ’n ryk geestelike lewe kan groei.”¹⁶

Die verhouding tussen enkeling en groep is dus ’n interaksie waarin Louw elkeen op sy beurt beklemtoon het, maar die grondliggende samehang probeer handhaaf het. Met die kultuurgemeenskap as die noodwendige grondslag vir ’n geesteslewe waarin die enkeling hom kan

12. ’n Wêreld deur glas, Versamelde prosa I, pp 362-363

13. Rondom eie werk, Versamelde prosa I, p 592

14. Lojale verset, Versamelde prosa I, p 65

15. Berigte te velde, Versamelde prosa I, p 62

16. ’n Wêreld deur glas, Versamelde prosa I, p 399

uitleef, slaan die organiese beeld die brug tussen die volledig individuele en die volledig algemene; dit plaas die mens tussen ander mense - in kommunikasie, in taal. Gevolglik het Louw taal beskou as die terrein by uitnemendheid waarop hierdie spanning tot skeppende eenheid kom:

“Binne een groep ... sit die literêre kunstenaar onherroeplik vas, of hy wil of nie: binne sy taalgroep - wat meestal ook 'n bepaalde volksgroep is. Dit is byna asof hier vir hom 'n natuurlike vasklouplek tussen die twee afgronde van die 'hele wêreld' en die 'eie ek-heid' gegee is. Of die ervaring wat hy uitdruk, van die wêreld of van die ek kom - die twee duisteres - hulle word al in die een bepaalde taal wat hy hanteer (en wat nie sy alleen-persoonlike besit is nie!) tot 'n sekere algemeenheid omgeskep.”¹⁷

By nadere definisie van hierdie beperkte beeld, word dit dus duidelik dat hier 'n algemene saak, naamlik die verhouding tussen enkeling en gemeenskap op die spel is. In terme van kultuurkritiek, volg die behoefte om tot die essensie van wat Louw met die beeld te sê gehad het, deur te dring.

1.3 Die essensie van die organiese beeld

Met die organiese beeld wou Louw illustreer dat 'n veronderstelde onversoenbaarheid tussen enkeling en gemeenskap vals is en tot oorbeklemtoning van die een of die ander sal lei, terwyl die twee verwant en van mekaar afhanklik is.

Die mens funksioneer sinvol as enkeling noodwendig in verhouding tot ander mense, binne die geheel van 'n kultuurverband. Vir die enkeling vorm gemeensaamheid die agtergrond waarteen sy eie rol afgeteken staan, maar dis ook 'n belangrike bron waaruit hy put: die gemeenskap is sowel gehoor as medespelers wat sy rol tereg laat kom en dit waardeer. Hy tree dus volgens sy individuele aard in 'n besondere verhouding met die gemeenskap.

Tegelykertyd vorm die kultuurgemeenskap 'n soort eenheid waarvan die enkeling 'n samestellende deel is - 'n orgaan waardeur hierdie geestelike 'organisme' sy lewe voltrek. In *Die ewige trek* het Louw verwys na die Afrikaner se geskiedenis wat 'n soort eenheid vertoon wat bo die enkeling se wil en keuse uitgaan, maar tog juis daarvan afhanklik is:¹⁸

“Die toekoms van 'n volk word geskep deur die magtige spel en stryd van die wil van tallose enkelinge. Daar is die massas wat hulle nie oor die gemeenskap bekommer nie, wat uittrek net om elkeen vir homself 'n nuwe plaas te kry. Hulle is die trekkersgroep wat deur die leiers bestuur en gemen moet word ... tot waar die weiveld êrens vir hulle

17. *Moeilike letterkunde*, in *Deurstouende verband*, Versamelde prosa II, p 377

18. Olivier mistifiseer die 'eenheid' enigsins deur die bo-individuele aspek wat Louw aangetoon het, as 'n “kollektiewe instink” te beskryf. Dit sou meer billik wees om dit aan Louw se singewing aan die geskiedenis (sien Hoofstuk 7 2.1) te koppel.

goed is. Maar bokant hulle staan die kleiner groep in elke volk wat leiding gee, die mense wat nie objek, maar subjek van die geskiedenis is."¹⁹

Sonder enkelinge as soort sou die geskiedenis onmoontlik wees en sonder spesifieke enkelinge, armer. Omdat hierdie geestelike lewe veelsydig en ingewikkeld is, is die organe nie eenselwig nie, maar uiteenlopend en geskakeerd.

Maar verder: die klem wat Louw geplaas het - juis ten gunste van die kultuurverhouding - op individuele vryheid, integreer hy met sy siening van die volk deur te sê "'n volk is nie *een wese* nie; hy het geen eenheid van oorleg, geen eenheid van wil nie; hy maak nie *een* besluit nie. Hy bestaan uit tallose individue, en waar hy dus 'besluit' of 'kies', is dit die resultaat van tallose oorwegings en beslissings, halwe oorwegings en lam beslissings".²⁰

Met betrekking tot sowel die volk as die enkeling wou hy veral later elke enkelvoudigheid en eenynigheid ontken en ruimte maak vir 'n uitsig op die wesenlike ingewikkeldheid van alle menslike sake:

"'n Volk is nie 'n sekte nie, of 'n kliek, of 'n vereniging met 'n program nie. 'n Volk is 'n bepaalde soort skepping, so ingewikkeld soos elke skepping van God; 'n land waarop daar met Goddelike lankmoedigheid onkruid sowel as koring geduld word tot die laaste dag toe.

"En van die grootste vyande van die volk is die soort mense wat in 'n geestelike eenrigting-verkeer lewe, en wat aan die volk sy eie klein visie op tyd en ewigheid wil opdring ... wat deur een slootjie of voortjie wil laat vloei iets wat deur God so wyd soos die see gemaak is."²¹

2. Nasionalisme

Nasionalisme word algemeen aanvaar as 'n sentrale motief by Louw. In 'n huldigingsartikel by sy vyftigste verjaarsdag skryf P du P Grobler in 1956:

"Sy werk is so ryk en ruim, het soveel skakerings dat ons verskeie belangrike dryfvere daaruit kan aflei. Maar ek glo tog dat almal verband hou met een groot dryfveer: die nasionalisme."²²

19. Lejale verset, *Versamelde prosa I*, p 102

20. *Kultuur en krisis*. in *Liberale nasionalisme*, *Versamelde prosa I*, p 455

21. *Wat van ons letterkunde?*, in *Deurstouende verband*, *Versamelde prosa II*, pp 382-383

22. P du P Grobler in PJ Nienaber, *Beeld van 'n digter*, p 54

Met groter oorsig toon Van Rensburg in 1972 'n byna programmatiese nasionalisme aan - meer as die verskraalde taal- of kultuurnasionalisme waarmee verleë kritici Louw probeer 'verontskuldig'. Hy betwis ook die populêre idee dat Louw se nasionalisme later sou afkoel en wyt dit aan mense wat sy werk oppervlakkig lees. Hy toon wel aan dat omstandighede tussen die dertiger- en vyftigerjare verander het ten gunste van 'n sterker beredeneerde en minder stellende formulering, maar dat dit wesenlik ewe nasionaal gebly het.

In dié gloeiende beskrywing van sy nasionalisme, staan ten minste een stelling - wat volg uit Louw se genuanseerde en kritiese benadering - soos 'n paal bo water: "Louw het maar altyd teëspoed gehad met sy nasionalisme, by vriend én vyand." (p 52)

In Viljoen se NP van Wyk Louw-gedenklesing onder die opskrif "*Wat is 'n volk?*" *Die aktualiteit van NP van Wyk Louw se riglyne vir die nasionalisme*²³ gaan hy van dieselfde standpunt uit en bring 'n hele klomp toepaslike uitsprake in 'n klinkende samehang onder 'nasionanisme' bymekaar. Olivier se oordeel kan hier bevestig word: Viljoen verdedig bestaande nasionalistiese uitgangspunte met verwysing na 'n groot voorganger. Twee punte van kritiek wat hy wel op Louw het - en dis minder triviaal as wat Olivier dit ag - is dat hy nie konsekwent die swart bevolking veelvuldig benoem het nie, en dat hy opgeskeep gesit het met Engelssprekende Suid-Afrikaners. Viljoen se kritiek op Degenaar se verband tussen Louw en die sogenaamde 'volks'-nasionanisme sal later ter sprake kom.

Teenoor Van Rensburg en Viljoen handhaaf Degenaar en Olivier 'n meer kritiese benadering, wat ook met 'n sterker onderskeid tussen Louw se vroeër en later werk verband hou.

2.1 Lojale nasionalisme

Louw se prosa uit die dertigerjare bevat 'n byna aggressiewe formulering van Afrikanernasionalisme. Die oorkoepelende verbinding van nasionalisme en skoonheid word só sentraal gestel dat Degenaar dit as estetiese nasionalisme tipeer. "Die gedagtegang loop van blote voortbestaan (wat biologies is) tot geestelike voortbestaan (wat kultureel is) tot geregverdigde voortbestaan (wat esteties gefundeer is)."²⁴

23. G van N Viljoen, in FIJ van Rensburg (red), *Oopgelate kring*, p 120 ev

24. JJ Degenaar, *Die politieke filosofie van NP van Wyk Louw I*, (Standpunte 121, 29(1), Februarie 1976, p 25)

Olivier plaas weer klem op die irrasionele element in Louw se vroeë prosa, byvoorbeeld in *Die ewige trek* waar die *wil* en die *daad* die verloop van die geskiedenis bepaal terwyl die *rede* nie in staat is om tot keuse te kom voor die ewewig van argumente en regte nie. Dit berus vir hom op die versweë uitgangspunt van 'n kollektiewe volksgees waarin die individuele gees opgelos word.²⁵

Oor die 'ewewig van reg' oordeel Olivier:

"Van Wyk Louw se siening van die relativiteit van die 'reg' is 'n voorbeeld van hoe morele kriteria in hierdie soort denke opgeoffer word aan drange en drifte wat per definisie nie intellektueel geken of beheer kan word nie."²⁶

Billikheidshalwe behoort opgemerk te word dat Louw die volk se geskiedenis nie sien verloop *ten spyte* van individuele keuses en motiewe nie, maar *as gevolg* daarvan - al is die geheel dan groter as die samestellende dele. Verder het hy nie die afdwing van 'n volk se reg ten koste van ander bepleit nie, maar die oortuiging gestel dat 'n volk sy eie reg moet afdwing, anders kan hy maklik ondergaan met reg en al. Dit gaan dus nie oor die opoffering van morele kriteria nie, maar oor die toepassing daarvan.

In *Gedagtes oor nasionalisme en die kuns*²⁷ het Louw sy beeld van nasionalisme belig deur te kyk na die oorgang van die lokale na die nasionale, die gestalte van die nasionale kuns en na nasionalisme en die sosiale gedagte.

Alle egte menslike lewe funksioneer binne kultuurgemeenskap en die literatuur gee daaraan uitdrukking:

"Die literatuur wil die uiting van 'n volledige menslike lewe wees. Die volledige menslike lewe, al reik dit uit na die lug van skoonheid en waarheid wat bokant die bloot-sosiale voer, is alleen binne 'n konkrete kultuurgroep, 'n volk, te vind. Hierdie gebondenheid van die lot van elke mens is nie net 'n band nie, maar 'n verbintenis; nie net 'n begrensing nie, maar 'n vorming van die persoonlikheid wat daarsonder tot ylte sou vervlugtig." (p 15)

As dit egter waar is, waarom neig mense om die nasionale kuns en kultuur minder te reken as die sogenaamde internasionale? Louw wys dit aan verwarde terminologie en verhelder die begrip *nasionaal* by wyse van kontras met *lokaal*. Die lokale het dan betrekking op die eienaardige en

25. Die siening is nou verwant aan Degenaar se 'volks'-nasionalisme wat Viljoen 'n karikatuur van Louw se beskouing noem.

26. G Olivier, NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, p 59

27. Berigte te velde, Versamelde prosa I, p 15 ev

tipiese van 'n gebied of gemeenskap, die nasionale op "die vol-menslike wat konkreet geword het."
(p 15)

Die plaaslike, eie dinge kry by die eerste bewuswording van 'n groep se volksgevoel besondere waarde: dinge wat vroeër gewoon ter hand of naby was, word nou simbool van die nuwe bewussyn, van eie identiteit en afgrensing van ander. Die volk ken sin toe aan sy verlede en maak helde van mense wat ook maar hulle bes gedoen het. "Al hierdie dinge was reeds vroeër daar, maar die nasionale gedagte skep hulle om tot iets splinternuuts. Dis werklike skepping; 'n nuwe waarde word in die lewe van mense gebring." (p 17)

Hierdie nuwe waarde kan sigself egter nie voluit verwesenlik in 'n nuwe liefde net vir die bestaande dinge nie. Nuwe liefdes en nuwe dinge moet geskep word om die nasionale tereg te laat kom: byvoorbeeld die held as *mens* en die geskiedenis met meer dryfvere as net voll.swording totdat die volle lewe in sy konkrete gestalte vorm aanneem. So gesien loop die ontwikkelingsgang nie van die nasionale na 'n 'internasionale' kultuur nie, maar van die lokale na die nasionale, van die besondere na die algemene.

Nasionale kuns is 'n gestalte van die nasionale bewussyn, 'n bewussyn wat veral op die voorgrond tree wanneer die volk bedreig word, want "[g]een stryd om waardevolle dinge is denkbaar sonder 'n neerslag in die kuns nie, en ook geen kunsbeweging wat nie kwaai na baie kante toe moet skiet nie. In ons Afrikaanse kultuur sal die weerbare en strydbare nog lank noodsaaklike elemente bly." (p 21)

Nasionale kuns het egter geen besondere vorm nie, maar is die geheel waarbinne aparte vorms bestaan, waarbinne 'n nasionale strewe op een of ander manier konkretiseer. Enige wêreldbeskouing begin met 'n paar naakte hoofbegrippe wat veral van buite onbegryplik lyk en niemand weet nog hoe die "nuwe mens" en sy nuwe wêreld sal lyk nie. Die aanhangers daarvan strewe egter deurgaans na groter helderheid, na 'n meer konkrete beeld. Hierin is die kunstenaar se rol dan (en dit is nooit sy totale rol nie):

"[O]m die blinde drif en verlange van sy groep deur sy hele wese te laat wees; om alles wat nog vaag of bloot intellektueel is, in sy eie hart tot 'n konkrete gestalte om te sit; en om dan eenvoudig hierdie gestalte in sy werk mooi weer te gee. Dit is al, maar ook die beste, wat hy in sy volk se stryd kan doen." (p 23)

Binne die konkrete geheel-ruimte van die volk plaas Louw die 'sosiale' gedagte in perspektief. Waar die opkomende sosialisme net op die werkersklas konsentreer en neig om nasionalisme as kompetisie te sien, wys Louw op die wesenlike samehang daarvan: "Die sosiale drif is wesenlik in die nasionalisme. Oorspronklik kon die twee dinge nie apart bestaan het nie; deur 'n skeiding word albei enger gemaak." (p 18)

Waar die Marxistiese denke nasionalisme tot kapitalistiese bedrog maak om arbeiders mee te manipuleer, en groot-kapitalisme veral in die negentiende eeu gedagtes van liberalisme en vryheid gebruik het om eie bandelose konkurrensie goed te praat, was hy van mening dat “die nasionale gedagte ... nog net so sterk [staan] in sy reg soos die liberale gedagte van individuele vryheid.” (p 19)

Dit klop natuurlik met sy gebruik van die organiese beeld en laat geen ruimte vir totalitêre nasionalisme nie.

Aan die einde hiervan het dan die formulering gevolg waarby latere verfyning van sy denke sou aansluit:

“... omdat ons *Afrikaanse nasionalisme* vir ons jongeres 'n mag is wat dieselfde volstreekte eise aan ons stel as 'n godsdiens, wat ons dwing om die hele persoonlikheid in diens van 'n ideaal en van 'n menslike gemeenskap te stel, en wat aan ons 'n volledige en mooi lewe voorhou om te volg.” (p 25)

Louw se vroeër konseptualisering van nasionalisme dra dus die karakter van 'n credo, 'n betuiging van geloof en lojaliteit, teenoor die meer handelende en skeppende hantering van die begrip wat later by die meer gevestigde denker verskyn. Dit dien in hierdie vorm as stelling-inname grondliggend aan sy werk totdat hy dit in *Liberale Nasionalisme* weer opneem en verder uitwerk.

2.2 Liberale nasionalisme

As Louw in die dertigerjare nasionalisme energiek *gestel* het, het hy dit in die vyftigerjare met dieselfde energie *verfyn*. Olivier merk reeds in 'n *Wêreldbeskouing vir 'n moderne mens*, die laaste opstel in *Lojale verzet* 'n draaipunt op omdat Louw bo die 'absolute eis van nasionalisme' wou uitgaan na waardes bokant volksverbondenheid.

Dié wending word na sy mening voortgesit in *Vegparty of polemieks*, wat in 1946 reeds in *Standpunte* verskyn het. Hier het die doel van die polemieks, naamlik debat “nie slegs *binne* die redelikheid nie, maar *om* die redelikheid en ter wille van iets wat meer as oorwinning is: ware insig”²⁸ die maatstaf geword vir die gesprek oor politieke denkbeelde in die Suid-Afrikaanse verband.²⁹

28. Liberale nasionalisme, Versamelde prosa I, p 492

29. Dit abstraher Olivier egter tot 'n poging om nasionalisme te baseer op dieselfde 'outonome rede' wat hy by sy literêre denke (as onhoudbaar) aangewys het en vind dit onsuksesvol. Hy lees “nie slegs *binne* ... nie, maar *om* die redelikheid” en interpreteer dit dan as “om die *redelikheid*”.
G Olivier. NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, p 372 ev

Die waarde wat bo spesifieke volksverbondenheid uitgaan, en waaraan nasionalisme ook gehou moes word, sou dan die insig wees wat uit die polemieke deur ernstige waarheidsoekers verwerf word.³⁰ Hiertoe wou Louw 'n bydrae lewer in sy behandeling van nasionalisme en liberalisme op 'n wyse wat na versoening neig. Waar Afrikanernasionalisme nagelaat het om sy benadering algemeen te formuleer en dus by die plaaslike vasgehaak het, het die liberalisme versuim om sy algemene formulering in terme van die betreklik homogene Europa in Suid-Afrika 'n plaaslike inhoud te gee en te laat tuiskom.

In *Rondom die begrip 'nasionaal'*³¹ het Louw gepoog om die versoening teweeg te bring. Opvallend behandel hy nasionalisme hier onder 'die begrip nasionaal, en hou dus die meer beperkte ideologiese begrip aan sy meer algemene bron. Dit dui op die afgeleide waarde wat hy hier aan nasionalisme heg.

Vir die verfyning van sy standpunt het hy hier aangeknoop by drie moontlike besware teen sy 1936 opstel *Gedagtes oor die nasionalisme en die kuns*. Dit is dat hy nasionalisme as 'n soort godsdiens vir die digter voorhou, dat nasionalisme maar 'n vergrote weergawe van egoïsme is en dat nasionalisme te eng is om die grondslag te vorm vir die geesteslewe van 'n hele groep.

In sy antwoord op die eerste beswaar gaan Louw apologeties te werk. Hoewel hy nooit van gedagte was om nasionalisme aan godsdiens gelyk te stel nie, herken hy die interpretasie-moontlikheid en weeg die twee sake in elk geval teen mekaar op.³²

Waar 'n religieuse wêreldbeskouing die volledige menslike lewe en alle vlakke van die werklikheid wil omvat, kan 'n sosiaal politieke oortuiging nie in dieselfde sin 'n wêreldbeskouing wees nie. Die politieke (in die hoë sin) lewe kan hoë eise aan 'n mens tel, maar dit bly altyd van afgeleide waarde: "hy stel sy eis aan ons alleen kragtens waardes wat bokant hom lê - waardes soos geregtigheid, vryheid en ander.

-
30. Dit klop ook met Louw se insig op die menslike kompleksiteit wat Degenaar aantoon in samehang met die ontwikkeling van sy politieke denke.
JJ Degenaar. *Die politieke filosofie van NP van Wyk Louw III*. (Standpunte 123, 29(3). Augustus 1976, p 31)
31. *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 421 ev
32. Aangaande sy beweerde repudiëring van sy vroeëre 'absolutisme' ("dieselfde volstreekte eis as 'n godsdiens") neig die teks om Van Rensburg se interpretasie te ondersteun: "Daar is net een verstelling wat hy later jare aan sy nasionalisme moes aanbring - en in werklikheid was dit geen verstelling nie, maar die regstelling van 'n misverstand wat, soos hy toegee, kon ontstaan uit 'n ongelukkige formulering."
FIJ van Rensburg. *Swewende ewewig*, p 59

“Die politieke relativeer nie waardes nie, maar die waardes die politiek. En soos elke ander politieke strewe moet die nasionalisme hom steeds weer voor die regbank van die waardes verantwoord. Wanneer hy eise aan ons stel kan dit alleen afgeleide eise wees - afgelei van die waardes wat hom sy bestaansreg gee.

“’n Godsdienst is die nasionalisme nie en hy mag dit nie probeer word nie. En as ek êrens iets gesê het wat die teenoorgestelde beweert, dan het ek iets verkondig wat nie juis is nie.” (p 421)

Die kern van die saak lê hier duidelik in die afgeleide waarde van ’n sosiaal-politieke idee soos nasionalisme.

Die tweede beswaar, dat nasionalisme net ’n vergrote vorm van egoïsme is, lewer twee belangrike punte op. Eers het hy dié meerderwaardige geesteshouding herken en benoem:

“Jy het gelyk: daar bestaan mense wat so praat ... of dink: en hulle bestaan nie net in Suid-Afrika nie. Ook: waar hulle in Suid-Afrika voorkom, is hulle nie alleen Afrikaanssprekend nie!

“Maar vir hierdie geesteshouding bestaan daar gelukkig ’n woord wat anders is as ’nasionaalisme’ - naamlik ’chauvinisme’.” (p 423)

Omdat dit die swart engel van nasionalisme is, verskyn hulle omtrent altyd saam. Dit volg so maklik op werklik groot nasionale prestasies en verskyn so by die groot volke. By die kleineres wat met moeite tot die besef van eie waarde gekom het, kom fluister die swart engel in “Jy is nie net so goed as ander nie, jy’s eintlik beter!”.

Met meer duidelikheid oor wat nasionalisme nié is nie, het dit dan moontlik geword om uit te brei op wat dit wél is: “’n Mens het ’n volk lief, nie omdat hy heerlik en die beste volk op aarde is nie: jy het hom lief om sy ellende ’n Ware en bewuste nasionale beweging ontstaan altyd waar enkeles ’n groot agterstand by hulle volk gewaar.” (p 424)

As opgeblaasde egoïsme nou nie nasionalisme nie, maar chauvinisme is, wat is nasionalisme dan op individuele skaal? Louw se antwoord is: persoonlike liberalisme. Soos die liberalisme die hoogste waarde heg aan die vryheid van die enkeling, heg die nasionalisme dit aan die vryheid van die volk. In beide gevalle kan menslike boosheid tot verabsoluttering daarvan en uitbuiting daardeur lei; en in beide gevalle moet dit dus deur hoër waardes relativeer word. “En tog ... ons moet bly vashou ten minste aan die *relatiewe* waarde van daardie eis: die mens moet self die beste vir homself soek.” (p 426)

Hierdie sentrale verbinding wat Louw maak tussen nasionalisme en liberalisme, illustreer hy met ’n analoë beskrywing:

"Nou ja; een van die edelste uitings van die ware liberalisme is vir my nog altyd daardie woorde wat jy ken: 'Ek hou nie van jou standpunt nie, maar ek sal stry tot die bitter einde vir jou reg om dit te verkondig'. Is die grondgedagte nie hier: 'Ek meen dat jy verkeerd dink; ek sal met jou redeneer om jou van die verkeerdheid te oortuig; maar jy sal dit self moet insien; en as iemand jou van buite af met geweld wil dwing om anders te praat, dan vat hy aan die diepste in jou *en* in my. Ons albei se geestelike groei moet deur ons eie insigte bepaal word'?"

"Hierdie gedagte kan presies so deur die nasionalis opgeneem word in verband met 'n volk. Hy kan sê: 'Ek meen dat my eie volk - of 'n ander - verkeerde dinge glo; maar ek sal my tot die uiterste toe daarteen verset dat hy deur geweld van buite af gedwing word om te verander. Ek sal met die mense redeneer en hulle probeer oortuig; maar 'n verandering moet deur hulle eie beter insigte bewerk word!" (pp 426-427)

Hierdie argument het dus die teentelling tussen nasionalisme en chauvinisme opgelewer en die skeppende samehang van nasionalisme en persoonlike liberalisme tot stand gebring.

Die derde beswaar, dat nasionalisme te eng is, kon volgens Louw op 'n misverstand berus. Omdat nasionale bewussyn op die voorgrond tree ten tye van bedreiging en omdat kleiner volke makliker as groter bedreig word, sien lede van groot volke dit net by die kleineres raak en nooit by hulleself nie. Daarom kan hulle dink nasionalisme is klein en eng. Die kwessie sou dan wees of die geïmpliseerde kwantifisering hoegenaamd draaglik is.

Dieselfde beswaar lê vroe soos die volgende ten grondslag: "Waarom sal ek net een groep mense liefhê? En as dit net een kan wees, waarom moet dit die een wees waarin ek self toevallig gebore is? Waarom sal my simpatie nie tot alle onderdrukte uitgaan nie? Waarom nie tot die hele mensdom nie? Om my belangstelling tot een toevallige groep te beperk, sou werklik eng wees" (p 429)

Maar daarmee het die nasionalisme geen fout te vind nie. Dit het Louw verklaar aan die hand van twee soorte regte by die mens: individuele regte, soos om jou brood vry en behoorlik te verdien, en nasionale regte, soos onderwys in jou eie taal. Al word individuele regte algemeen erken, maar nasionale regte dikwels buite rekening gelaat, beteken dit nie dat nasionale regte daarmee verdwyn nie:

"Daar is geen volk, groot of klein, vir wie die nasionale waardes nie bestaan nie. Maar by die groter (en die onbedreigde kleineres) bly die nasionalisme self onbewus Dit is goed ook dat 'n groot of onbedreigde volk sy nasionalisme nie altyd helder-bewus probeer hou nie: dit kan so maklik in chauvinisme oorgaan Maar die gelukkige volke wat hul nasionale regte as so vanselfsprekend kan aanvaar dat hulle onbewus is van selfs die *bestaan* van sulke regte, het ook tog 'n swakheid. Hulle loon altyd die gevaar om onderdrukkers van minderhede en swakkeres te word." (p 430)

Hierdie insig in die nasionalisme behoort deur die kleiner volke as intellektuele stelsel uitgewerk te word en verkondig te word as een van die groot beginsels van 'n juiste ordening van die mens se

saamleef op aarde. As mens die waarde van 'n volk nie alleen vir jou eie groep nie, maar universeel, insien, is jy reeds uit die beperktheid van 'n eie groep uit en sal jy dit nie net vir jou eie groep opeis nie.

“Die nasionalisme is 'n universele begrip - so universeel soos die begrip van die geregtigheid self. Maar daarby sal ek alt, d erken: dit is tog 'n -isme. Dit is nie die een en volle waarheid op die gebied van die menslike samelewing nie. Sal ons dit hierby kan laat: dit is relatief waar? ... Waar, maar relatief: relatief, maar waar.” (p 431)

Die hoë relatiewe waarde van nasionalisme berus dus op die onderskeid tussen chauvinisme en nasionalisme, die verhouding tussen liberalisme en nasionalisme en op nasionalisme as handhawer van nasionale regte.

3. Die bestaansreg van 'n volk

Skoonheid en geregtigheid het as temas by Louw reeds aandag gekry in die vorige hoofstuk (Hoofstuk 5, 1. Die Absolute) waar die bestaan van absolute waardes in sy denke aangetoon is. Ongeag die onontkoombare menslike beperktheid, funksioneer dit as motief en maatstaf vir optrede. Dit blyk onder meer uit Louw se denke oor die maniere waarop 'n volk sy bestaan kan regverdig. Dit word deur Degenaar onder nasionalisme behandel en lei tot sy onderskeid tussen estetiese en etiese nasionalisme.

3.1 Estetiese bestaansreg

Kuns en skoonheid as regverdiging van 'n volk se bestaan, verskyn as belangrike motief in Louw se vroeë werk. Dit beteken egter nie dat die volk se waarde bloot afgelei word van die samehang wat dit met Platoniese absolutes vertoon nie. dat dit dus op idealisme berus nie. Meer onder-maans berus dit vir Louw op die integrale samehang van kuns en lewe:

“Dit is nie 'n aangename spel of 'n tydskorting om ledige uurtjies te vul nie, 'n fraaiing of versierinkie wat buite aan die lewe gehang word nie, maar die lewensvorm self waarsonder ons as mense en ons Afrikaanse volk as volk nie 'n volkome menslike en nasionale lewe sou kon hê nie.

“As mens van die magtigste lande hul groot en blywende kuns wegneem, dan verloor hulle hul betekenis in die geskiedenis, dan word hulle net enorme versamelings menslike materiaal wat sinneloos aankom en doodgaan.”³³

33. *Die strewe van die jonger Afrikaanse poësie*, in *Berigte te veld*, Versamelde prosa I, pp 44-45

Teenoor die neiging om in sulke uitsprake absolute van die estetiese te herken, kan mens oordeel sy standpunte is eerder met polemiese stelligheid uitgespreek, en word dit met 'n uitspraak soos die volgende in perspektief geplaas:

"Die kuns alleen kan nie 'n volk groot maak nie, maar dikwels reeds in die geskiedenis moes hy red wat daar oorgebly het van die nasionale eer nadat politici en sakemanne dit onder hande gehad het;"³⁴

Die gedagte dat hierdie estetiese motief net tot sy vroeër werk behoort, word ontken deur sy oordeel in *Sensuur of pornografie?*³⁵ naamlik dat as die moontlikheid dat groot kuns kan ontstaan vernietig word, die hoogste bestaansreg van 'n volk daarmee vernietig is. Verder het Louw se oordeel oor *Klipwerk* as 'n soort antwoord op die vraag van buite na die Afrikaner se reg op bestaan in die wêreld, hierdie standpunt in praktyk bevestig.

Die individuele implikasie hiervan het Louw toegelig in 'n huldigingsartikel *Leipoldt as digter* in 1940.³⁶ Hy het 'n volk se reg om apart en vry te bestaan afhanklik gestel van sy vermoë om kultuur voort te bring wat dit vir elke individu in hom moontlik maak om 'n menswaardige lewe te lei - en die mens leef ten volle menswaardig alleen in die gedurige verbruik van geestelike goedere. As 'n volk dan nie in staat is om sulke dinge te skep nie, is dit beter dat hy in 'n vrugbaarder kultuur sal opgaan.

So 'n geesteslewe binne 'n gemeenskap met ruimte vir persoonlike vryheid, bring 'n soort kultuurmens voort:

"[N]ie alleen die makers of skeppers van so 'n besit - denkers, wetenskaplikes, kunstenaars nie -; maar ook die wat die besit waardeer, versprei - lesers, kritici, onderwysers, die beste soort joernaliste, knap tegnisi, ekonomiese leiers en baie ander: 'propagandiste' in die oorspronklike en hoogste sin van die woord".

"En 'n volk wat aan hierdie soort mense ryk is, versamel iets wat hom as volk die moeite van die bestaan werd maak. Dit is wat kan verhoed dat 'n lid van 'n volk wanhoop aan sy besondere bestaan: die wete dat daar vir hom binne die volk 'n volledige lewe te leef is."³⁷

-
34. *Aristokratiese kuns en die volk*, in *Berigte te velde*, Versamelde prosa I, p 13
 35. *'n Wêreld deur glas*, Versamelde prosa I p 408
 36. *Opstelle oor ons ouer digters*, Versamelde prosa II, p223 ev
 37. *Kultuur en krisis*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 462

Van die een kant gesien word die mens “enkeld, helder, mooi en waardevol alleen in soverre as hy aan die geestelike lewe deelneem”; van die ander kant gesien: “ ’n groep word *volk* en waardevol, kry reg om te bestaan, alleen in soverre as hy geestelike lewe voortbring.”³⁸

Dit maak die vraag na bestaansreg ook belangrik as dit van buite gevra word, soos Louw gekonfronteer is: “Wat is julle? Watter eienheid het julle? Kan julle nie maar verdwyn sonder verlies vir die wêreld nie ... Wat beteken julle vir ons, die res van die wêreld?”

Hierop het hy hom soos volg verantwoord:

“Vir my is dit duidelik; ’n volk moet iets in hom hê - en ek bedoel nie ’n ’volksaard’ nie, waarmee volks-’kundiges’ kwansel, want ek glo nie dat so iets bestaan nie. Maar ’n volk moet iets in hom hê, al is dit die fynste nuanse van ’n openbaring van die lewe se rykheid; dit moet ’n besondere instrument wees in die orkes van die geheel wat deur God gedirigeer word ... anders ... nou ja: sê nou ons was glad nie daar nie.”³⁹

Dieselfde beeld verskyn by ’n bespreking *Oor klassieke literatuur en oor vertaling*⁴⁰ waar hy die wêreldliteratuur as ’n volle orkes, en nie ’n dun en eensame fluit nie, beskryf. Elke taal, selfs die kleinste is dan ’n aparte instrument met ’n eie klankkleur. Literatuur wat daarin volmaak uitgespreek is, word ’n onvervangbare verowering van die mens; gaan dit verlore, lei die hele mensdom skade.

3.2 Etiese bestaansreg

Louw druk die etiese bestaansreg as negatiewe eis uit: waar die voortbring van skoonheid bestaansreg verskaf het, kan die afwesigheid van geregtigheid dit laat verval. Die volk sou sy bestaansreg verloor as: “’n groot deel van ons volk in die gevaar sou kom om te meen dat ons nie *in geregtigheid* met ons mede-volke in Suid-Afrika hoef saam te leef nie: sou kon meen dat *blote voortbestaan* die hoofsaak is, nie regverdig bestaan nie.”⁴¹

Die estetiese en etiese benadering as positiewe en negatiewe uitdrukking van die bestaansreg, hoef mekaar nie uit te sluit nie. Die aansluiting daarvan by sosiale geregtigheid plaas dit op die sosiaal-politieke terrein en dit word verder toegelig in Hoofstuk 6, 4 Die Suid-Afrikaanse gemeenskap.

38. *Die idee van groot kuns*, in *Lojale verset*, Versamelde prosa I, p 164

39. *Rondom eie werk*, Versamelde prosa I, p552

40. *Weegskaal*, Versamelde prosa II, p 497

41. *Kultuur in krisis*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 457

Louw druk die nasionale motief hier uit: "Individuele en nasionale implikasies met dieselfde skeppende eenheid as wat in 'liberale nasionalisme' benoem is. Hierdie eenheid, gerig op die groot waardes van skoonheid en waarheid, sou kon bydra tot die bevestiging van die Afrikanervolk se bestaansreg:

"Daar moet in ons land ook eenmaal 'n skoonheid kom waardeur enkeling en volk uit hul verwarde tydsgebonde lewe tot 'n helder ewigheid kan verhef word: uit hierdie stil land moet ook enkeles deelneem aan die 'verhewe gesprek' wat die groot geeste deur die eeue heen met mekaar voer; en al die pyn van ons volk word moet eenmaal onder die volkere *sin* kry totdat hulle sê: Daarom dan moes dié volkie so swaar hê en bly lewe ... dat hy so 'n skoonheid kan voortbring!"⁴²

3.3 Bestaansreg afgedwing

Louw was van oortuiging dat bestaansreg nie iets is waarmee 'n volk gebore word of wat hy as geskenk êrens vandaan kry nie; dit is iets wat hy oorspronklik self moet skep en dan geslag na geslag skeppend moet behou. Die gemeenskaplike volksbeweging is 'n tegniese middel om 'n gestelde doel te bereik, terwyl die individuele kultuurskepper *reg* aan die doel, en dus die beweging gee.⁴³

Daar gaan dus 'n appèl uit tot individuele kultuurmense: navorsers, onderwysers en dosente, kunstenaars, skrywers en ander, om hierdie kultuurgoedere te skep, om 'n vol geesteslewe te lei, want "[j]uis hulle moet vir die volk die blywende kultuur maak wat hom die reg op 'n aparte bestaan gee."⁴⁴

Die Afrikaner se onvervangbare bydrae tot die menslike geesteslewe, hang direk met sy eie taal en dus literatuur saam. Hieroor het Louw gesê:

"En hier lê dan die jammerte van die feit dat die Afrikaner nooit 'n diep, deurdagte teorie van sy eie optrede gelewer het nie - iets wat ons sou kon noem: die filosofie van die klein tale se reg. Met so 'n filosofie sou ons ons in die taalstryd aanmerklik versterk het: ons sou 'n intellektuele en redelike wapen gesmee het waarmee ons die teestand kan ontmoet. Maar meer nog: ons sou 'n bydrae tot die wysbegeerte van die menslike verhoudings gelewer het - 'n bydrae wat alleen deur een van die kleiner volke gelewer kan word. En daarmee sou ons nie alleen ons eie lewe verryk het nie, maar ook die lewe van die Europese kultuurkring waartoe ons behoort. So iets sou 'n verryking wees van die begrip: menslike vryheid, of: vrye menslikheid."⁴⁵

42. *Die idee van groot kuns*, in *Lojale verset*, Versamelde werke I, p 164

43. *Leipoldt as digter*, in *Opstelle oor ons ouer digters*, Versamelde prosa II, p 223

44. *Kultuur en krisis. Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 465

45. *Die opkoms van tale*, in *Deurskouende verband*, Versamelde prosa II, p 345

Onder normale omstandighede word dus uitgeoefen deur daaraan as bestaansvoorwaarde te voldoen, deur onder meer skoonheid voort te bring. Op bepaalde tye moet dit egter deur spesifieke wilsbesluite en teen besondere weerstand in afgedwing word. In *Die ewige trek*⁴⁶ het Louw 'n argument hierrondom ontwikkel en histories aangetoon.

Teenoor die "volkome ewewig van argumente wat in albei rigtings aangevoer kan word, 'n ewewig wat deur geen redelike oortuiging verander kan word nie" (p 99) en teenoor die "'reg' [wat] in sulke krisis net so fyn gebalanseerd is as die praktiese argumente"(p 100), is dit die skeppende wil en daad wat die deurslag gee:

"Selfs 'n volk se bestaansreg is nie iets wat veilig op onbreekbare tafels geskrywe bly nie, maar iets wat daagliks nuut deur sy wil en daad geskep moet word. Die geskiedenis treur nie oor 'n volk wat ondergegaan het nie, en bekommer hom nie oor so 'n swak 'reg' nie; agterna lyk dit of dié ondergang vir die ontwikkeling van die beskawing noodsaaklik was en die bleke 'reg' alleen moet 'n skrale troos wees vir die volk wat daarvoor moes ondergaan." (p 101)

Juis hierdie geloof om met oortuiging die eie reg te laat geld, word deur voortbestaan-in-onreg ondermyn. Só word dit 'n heel konkrete bedreiging vir die volk se voortbestaan - meer as die bloot ideële bedreiging wat Degenaar, Viljoen en Olivier daarvan maak as hulle oordeel dat sulke onreg die volk se morele basis kan ondermyn, maar op die fisiese voortbestaan geen werklike effek kan hê nie. Dit is wanneer elke uitdrukking wat oor die volk gaan deur die geïmpliseerde onreg oorheers word en verleë vermy word; wanneer die *Afrikanervolk* konsekwent 'n groep genoem word, en *Afrikaners* net *Afrikaans-sprekendes* of soms *Afrikaanssprekende blankes* word. Hier tree Louw se beeld van 'wanhoop aan die staat' in en die enkeling kan binne die volk geen moontlikheid op 'n volle lewe meer sien nie.

4. Die Suid-Afrikaanse gemeenskap

Die Afrikanervolk bevind hom binne 'n breër Suid-Afrikaanse samelewing waarvan die opset bepalend vir sy eie lewensvorm is. Veral die posisie van politieke beheer wat die gemeenskap verwerf het, dien as 'n oproep tot verantwoording. Van Rensburg toon aan hoe hierdie posisie van mag by Louw aanleiding gegee het tot 'n veranderde trant in sy nasionale denke. Hy was nie meer net verkondiger en verdediger van die nasionale benadering nie, maar wou dit ook deur kritiek en debat uitsuiwer.⁴⁷

46. Lojale verset, Versameide prosa I, p 94 ev

47. FIJ van Rensburg, Swewende ewewig, p 58

Die sentrale vraag is hoe die Afrikaner as 'n Suid-Afrikaanse gemeenskap tuiskom en watter bydrae hy lewer tot die inrig van verhoudinge. In die eerste plek word sy toepassing van die nasionale benadering op Suid-Afrika aangetoon, tweedens sy siening van die Afrikaner, derdens sy oordeel oor Suid-Afrika: 'n staat en laastens die rigting waarin hy na 'n oplossing gesoek het.

4.1 Die nasionale beginsel in Suid-Afrika

Rakende die Suid-Afrikaanse gemeenskap het Louw reeds in 1946 verwys na die veelvolkige aard daarvan en aangetoon dat die aanvaarding van die nasionale beginsel vir die Afrikaner, logies op die erkenning daarvan vir alle ander nasionale groepe in die land moes uitloop. Dan is die Afrikaners nie 'die volk van Suid-Afrika' nie, maar 'een van die volke in Suid-Afrika'. "Ons moet konsekwent en radikaal aan die Unie dink as 'n multi-nasionale staat en ons vraagstukke begin deurdink binne die grense wat vir ons deur die konkrete politieke situasie geskep is."⁴⁸

By die Van Riebeeck-fees van 1952 het Louw sterk te velde getrek teen die idee dat die Suid-Afrikaanse gemeenskap *eintlik* 'n blanke gemeenskap is: "As dit die doel van ons blanke voorgeslagte was, dan het hulle gefaal. Dan moet ons hulle liever vergeet."⁴⁹

In *Die ontwikkeling van 'n Suid-Afrikaanse nasionale karakter* (1961) het hy gewys op die twyfelagtige vertrekpunt van 'n enkele Suid-Afrikaanse nasionale karakter: "Maar hulle, of u, het my gevra om te praat oor die Ontwikkeling van 'n Suid-Afrikaanse Nasionale Karakter ... Dis byna of mens nie na 'n Hollandse of Franse volkskarakter vra nie maar na 'n Wes-Europese. Ons is naamlik 'n multi-nasionale staat - nie bloot 'n veel-rassige nie."⁵⁰

In 'n rede voor die Akademie vir Wetenskap en Kuns in 1963, het Louw sy nasionale uitsig op die Suid-Afrikaanse gemeenskap bevestig:

"[D]ie Engelse, Afrikaanse en verskeie Bantoe-volke in ons Republiek vorm tesame ons wyer gemeenskap. Ons is nie 'n veelrassige volk nie, maar 'n veelvolkige, multi-nasionale gemeenskap soos Europa: baie nasies binne een gemeenskap."^{51 52}

48. *Vegparty of polemieks*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 502

49. *Masters van die erns*, Versamelde prosa II, p 63

50. *Deurskouende verband*, Versamelde prosa II, p 394

51. *Weegskaal*, Versamelde prosa II, p 510

4.2 Die Afrikaner

In mense se omgang met so 'n veelvolkige situasie is dit belangrik om klaarheid oor jou eie volk te kry. Nie dat daar enige voldoende definisie van die Afrikaner by Louw te vinde is nie, maar van tyd tot tyd het hy daarvoor standpunt ingeneem, byvoorbeeld in 1938: "In die politiek wil ek graag die wydste basis van Afrikaner-wees hê, in die kuns die wydste basis van die erkenning van wat mooi is. Maar een grens moet streng bewaak word: is jy eg of nie?"⁵³

Dié oortuiging het hy dan ook gestand gedoen waar dit by die vraag oor die Bruinmense gekom het. In sy voorwoord tot DP Botha se *Die opkoms van ons Derde Stand*⁵⁴ stel hy dit onomwonde:

"Die Bruinmense is óns mense, hoort by ons. Hoogtepunte in hierdie boek, waar die trane in 'n mens se oë kom is die paar sober mededelings van hoe daar in die verlede waar die Afrikaner gely het, sy Bruin broer *by* was om saam te ly....

"Wél het ek 'n innige begeerte - nee, 'n hartstogtelike *wil* - dat my volk, Blanke en Bruin, en die taal wat ons praat, in hierdie land bly voortbestaan." (p 623)

Teenoor swart Suid-Afrikaners het hy hom egter duidelik eksklusief definieer:

"*Vir ons Swart landsgenote*: Die wit- en die Bruinmense besit 'n deel van hierdie land. Dit is grond wat nooit julle s'n was nie En moet nie glo as iemand sê dat julle ons stuk van die land sal kan *vat* nie: dit sal so 'n slagtery afgee dat nie een van ons twee daarna sal asem hê nie." (p 625)

Engelssprekende Suid-Afrikaners is nie ewe spesifiek behandel nie, maar op grond van Louw se taal-oriëntasie het hy hulle duidelik nie saam met die Afrikaners gesien nie. Sydelingse verwysings na die Engels-Suid-Afrikaanse skrywers soos in *By ons jongste prosa*⁵⁵ en na Britse imperialisme in Suid-Afrika in *Vegparty of polemiekie*⁵⁶ laat Olivier verwys na "'n Anglofobie wat een van die mins verkwiklike elemente in Louw se politieke denke is".⁵⁷

52. Hierdie ideologie van multi-nasionalisme is volgens Degenaar Louw se teoretiese oplossing vir die teenspraak waarin 'volks'-nasionalisme in 'n plurale samelewing beland. Omdat dit volgens hom nie die feitelike situasie korrek weerspieël nie, lyk dit vir hom eerder na 'n 'preskriptiewe' as 'deskriptiewe' benadering. Dit sluit aan by die hele vraag na mag in die samelewing en die noodwendige verband met die resultate van apartheid. Hierna toon hy die paradigmatische krisis aan waarin enige eksklusiewe nasionalisme in Suid-Afrika beland.

JJ Degenaar, *Die politieke filosofie van NP van Wyk Louw*, in *Standpunte* 123, pp 37-38

53. *Die jonger Afrikaanse literatuur*, in *Lojale verset*, Versamelde prosa, p 159

54. *Skietlood*, Versamelde prosa II, p 523 ev

55. *Weegskaal*, Versamelde prosa II, p 522

Vir Louw was die sentrale punt egter dat die Afrikaner gekies het om voort te bestaan - nie as enkelinge nie, maar as volk. Individuele bestaan sou nog moontlik wees binne die groter geheel wat hulle moes verswelg; party sou selfs goed daaraan toe gewees het, maar daar is verwag om op te hou bestaan as 'n aparte volk met 'n eie taal en 'n aparte plek tussen die nasies van die wêreld. 'n Stryd van langer as 'n eeu is aan die Afrikaner opgedring; van buite deur die wat verkleinering, verdrukking en uiteindelijke wapengeweld gebruik het om die volk te buig; van binne deur eie mense wat met frases soos 'grootheid' en 'n wyer wêreldverhoog' die volk in 'n breër verband wou laat opgaan. Teen hierdie aanslag het die Afrikaner sy 'dom' stryd van 'n eeu lank aangebind, sodat hy in Suid-Afrika 'n lewende volk gebly het met steeds die kans op voortbestaan.⁵⁸

Olivier oordeel dat Louw se 'nasionalistiese antropologie' ten spyte van - of juis as gevolg van - sy pogings tot redelikheid en algemene geldigheid ontoereikend was om die Engelse en die Kleurling-bevolkingsdeel tereg te laat kom.⁵⁹ Waardevol van sy nasionale benadering is egter dat die Afrikanervolk dus nie *die* volk van Suid-Afrika hoef te wees nie, om definitief ook 'n volk te wees wie se reg en gerigtheid op vryheid nie buite rekening gelaat kan word nie.

4.3 Die staat

Ondersoek na die Suid-Afrikaanse gemeenskap, veral as die veelvolkige aard daarvan aanvaar word, loop noodgedwonge op oorweging van die Suid-Afrikaanse staatsverband uit - die ruimte wat deur die konkrete politieke situasie geskep is.

Hieroor het Louw beweer dat Suid-Afrika 'n 'kort begrip' van die moderne wêreld se probleme bied. Hy noem die ekonomiese teenstellings wat volg op 'n industriële rewolusie, die botsing van tradisionele en moderne binne die kultuur en die newespannings van strydende wêreldmagte en ideologieë. Belangrikste is egter: "die nasionale, taal- en rassevraagstukke wat aanmekaar geknoop sit binne die een kunsmatige staatsverband wat die Unie van Suid-Afrika is."⁶⁰

56. Liberale nasionalisme, Versamelde prosa I, pp 497 - 498

57. Hierdie oordeel sal vir sy billikheid aan 'n breër historiese oorweging onderwerp moet word as wat by Olivier (of hier) die geval is.

58. Vegparty of polemiëk, Versamelde prosa I, p 500

59. G Olivier, NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, p 406

60. Vegparty of polemiëk, in Liberale nasionalisme, Versamelde prosa I, p 493

Die byna terloopse oordeel oor Suid-Afrika as 'kunsmatige staatsverband' het hy in 'n heel ander konteks, by die bespreking van literêre ontwikkeling herhaal. Waar die rasseprobleem, met uitwys van paradokse en anomalieë algemeen as tema behandel is, het die volkeprobleem as meer eietydse stelling nog min aandag gekry. Van enkele skrywers kon hy darem sê "hulle het met die probleem van baie volke se saamwoon binne een kunsmatige staatsverband begin worstel - al is dit nog maar op klein skaal en tot die kleiner probleem van die Bruinman beperk."⁶¹

Hierdie skaakmat van nasionaliteite, die veelvolkigheid in een kunsmatige staatsverband, kon volgens hom net op twee maniere beëindig word: "of deur aparte ontwikkeling van die groepe - met as einddoel iets anders as die huidige gesentraliseerde Unie - of deur die toeploeg van die minder talryke groepe."^{62 63}

4.4 Uitweg uit 'n doodloopstraat

In sy aanduiding van die rigting waarin Louw na 'n politieke oplossing gesoek het, was hy duidelik onder die indruk van die radikale inhoud daarvan. Hy het verwys na die moontlikheid van "selfs die konstruksie van 'n staatsvorm wat in Europa onbekend is - as dit daarop aankom die totale omskepping van die kunsmatige Suid-Afrikaanse 'Unie.'⁶⁴

Dieselfde gesindheid blyk uit 'n oordeel wat hy in 1956 uitgespreek het:

"[D]at *geen* oplossing deur die wêreld of *deur ons eie gewete* aanvaar sal word, wat nie uiteindelik volkome vryheid aan albei, aan Swart en Wit, waarborg nie. In sy hart der harte weet hy ook dat die oorgrote meerderheid maatreëls wat ons tot nog toe getref het, lapwerk of buitelangs-dokter is."⁶⁵

In sy huldiging van Generaal Hertzog het hy juis klem geplaas op hierdie insig in sy strewe na 'billikheid':

-
61. *By ons jongste prosa*, in *Weegskaal, Versamelde prosa II*, p 522
 62. *Vegparty of polemiëk*, in *Liberale nasionalisme, Versamelde prosa I*, p 505
 63. Olivier noem hierdie vooruitsig op moontlike ondergang van die volk 'n 'politieke skrikbeeld' omdat hy rasse-integrasie slegs as 'toeploeg' of 'volkebreëdie' kon sien en Van der Ross is van mening dat Louw "nie geglo het aan die moontlikheid dat 'n Suid-Afrikaanse volk kon en moes ontstaan of bestaan nie. Trouens, dit sou bots met sy volksbegrip."
RE van der Ross, *Onvoldoende liberalisme*, p 9
Dat die staat dus ontstaansgrond vir 'n nuwe volk moes word, is implisiet uitgesluit.
 64. *Vegparty of polemiëk*, in *Liberale nasionalisme, Versamelde prosa I*, p 506
 65. *Prof FR Tomlinson se besoek aan Nederland*, *Skietlood, Versamelde prosa II*, p 593

“[T]oe ander nog setels in die Volksraad getel het, en die toevallige vermindering van Bantoe kiesers op die gemeenskaplike rol sit en bereken het, het genl Hertzog op 'n skaal so groot soos geen staatsman nog voor hom, aan die billike verdeling van die land in blanke en Bantoegebiede begin werk.”⁶⁶

Die Tomlinson verslag het dan ook aangetoon dat die radikale oplossing van gebiedskeiding, wat reeds algemeen eties aanvaar is, ook ekonomies moontlik kon word.⁶⁷ Omdat die dringendheid daarvan na sy oordeel nie beseft is nie, het hy van Hertzog gesê dat hy van dié probleem se oplossing nog net die rigting gesien het en die eerste paar treë beweeg het, maar “vir ons eie tyd en vir ons nageslag sal ons die praktiese uitwerking stap vir stap moet bereken en met dapperheid volg. Wat ons nie mag vergeet nie, is daardie rigtingwysers van genl Hertzog: nooit oorheersing van wie ook oor wie ook al nie; die volstrekte billikheid.”⁶⁸

Olivier⁶⁹ verwys na hierdie geloof van Louw aan afsonderlike ontwikkeling en oordeel “[v]yf en dertig jaar later het hierdie geloof volkome onverdedigbaar geword.” (p 417) Hy kan dan ook nie positief antwoord op die vraag of die Afrikaner daarin geslaag het om sy 'aparte' taal en kultuur met behoud van politieke en sosiale geregtigheid te behou nie. (p 428) Daarom sê hy:

“Van Wyk Louw se diskussie rondom voortbestaan is deur die tyd agterhaal omdat daarmee altyd en uitsluitlik bedoel word die voortbestaan van die Afrikaner as 'aparte volk': dit is 'n uit en uit nasionalistiese probleemstelling, en binne die Suid-Afrikaanse situasie het die 'paradigmatiese krisis' van die nasionalisme, soos Degenaar (1976) dit stel, lank reeds 'n politieke feit geword.” (p 430)

Hierdie standpunt is duidelik die resultaat van 'n verstaanbare gelykstellende koppeling tussen Afrikanernasionalisme en apartheid. Die vraag wat nagelaat is om gestel te word, is of dít die enigste moontlike toekoms vir Afrikanernasionalisme is, en of die moontlikheid bestaan om die nasionale benadering binne 'n post-apartheid paradigma te bedink.

66. *Genl Hertzog se nalatenskap*, in *Skietlood, Versamelde prosa II*, p 640

67. *Prof FR Tomlinson se besoek aan Nederland*, in *Skietlood, Versamelde prosa II*, p 594

68. *Genl JBM Hertzog*, in *Skietlood, Versamelde prosa II*, p 644

69. G Olivier, NP van Wyk Louw, literatuur, filosofie, politiek, p417-428 ev

HOOFSTUK 7: KULTUURKRITIEK: DIE HOË LEWE VAN DIE GEES

'n Persoonlikheidsideaal is die mees konkrete uiting van 'n nuwe wêreldbeskouing omdat dit as rigtingwyser vir die individuele mens in die toekomstige orde dien, as lees waarop die eie lewe geskoei kan word om die nuwe orde tot stand te help bring of uit te bou. Uiteindelik verteenwoordig dit die beste mens wat 'n bepaalde kultuur kan voortbring, soos "die Engelse 'gentleman', die Indiese heilige, die Chinese beskaafde man, die Romeinse burger, elkeen 'n beeld van 'n hele lewenshouding."¹ Hoewel nooit voltooi of afgesluit nie, toon hierdie ideaal aan hoe die nuwe beskouing in 'n mens konkret word, en dit gee dan weer aan die kuns en die hele kultuur van die groep sy kenmerk. So 'n ideaal is 'n magtiger wapen in die stryd van die groep (volk, godsdiens of politieke beweging) as enige betoog.

Op hierdie terrein lê die drie temas wat vervolgens behandel word: *die aristokratiese idee* met duidelike strekking tot die enkeling sowel as die gemeenskap; *die intellektueel* as ontwikkelde persoonlikheidsideaal; en *die oop gesprek* as ontwikkelde gemeenskapsideaal.

Pretorius loods 'n ondersoek na Louw se werk - prosa en kunsskeppinge - met die intellektueel-idee as sentrale knooppunt. Van sy prosa sê sy: "As mens die begrip INTELLEKTUEEL eenmaal as kernidee in Louw se prosastukke herken het, is dit verbasend op hoeveel opvallende maniere dit eintlik onder die aandag van die leser gebring word".²

Vanuit hierdie eenheidsbeeld identifiseer sy tot 'n groot mate die intellektuele en aristokratiese idees deur te verwys na die 'intellektuele lewenshouding' wat mense as 'n 'aristokratiese lewenshouding' behoort te kies. Sy herken die ontwikkelbare teenwoordigheid van die intellektuele idee reeds in sy

-
1. *Gedagtes oor die nasionalisme en die kuns*, in *Berigte te velde*, Versamelde prosa I, p 23
 2. R Pretorius, *Die begrip INTELLEKTUEEL* by NP van Wyk Louw . p3

vroeë werk, maar konsentreer daarvoor op *vir 'n moderne mens*, wat Olivier juis as 'n draaipunt in Louw se beskouing aangetoon het. Buiten vir die ooreenkomste tussen “hierdie twee intellektuele besinninge oor die intellektueel” (p 13) wys sy op die verskillende vergelykings, naamlik met die soldaat in 1939 en die religieuse mens in 1961.

Olivier plaas meer klem op die verskille grondliggend aan Louw se vroeër en later werk en onderskei dienooreenkomstig tussen die 'geestelike aristokraat' en die intellektueel. Die geestelike aristokraat kom tuis in 'n hiërargiese gemeenskap waarin die (bevoorregte) 'natuurlike elite' aanspraak maak op inherente, hoofsaaklik verstandelike meerderwaardigheid; teenoor die intellektueel se 'redelike' kyk op sake, los van alle gevestigde belang.³ Olivier se onderskeid berus op 'n duidelike sosiaal-politieke interesse wat die gevaar loop om die noue verwantskap van die twee persoonlikheidsideale, wat die sterk klem op die enkeling se rol en bydrae tot die gemeenskap deel, te onderskat. Hierdie studie volg nietemin dieselfde onderskeid. Sy hantering van die 'oop gesprek' volg uit dieselfde politieke belang, wat sedert Pretorius se terloopse verwysing daarna onontkombaar geword het en hier ook as tema ondersoek word.

1. Die aristokratiese idee

Die inleiding tot *Berigte te Velde*, waarin Louw die oënskynlike spanning tussen estetisisme en nasionalisme verplaas na 'n spanning inherent aan die volk en die samehang dan verhewig tot bestaansreg van die volk, is ook vir hierdie onderwerp van sentrale belang. Die organiese beeld van die volk, wat die teendele en spanning nie net akkommodeer nie, maar eintlik daarop gebou is, skep hier die moontlikheid vir, én die noodsaak van die aristokratiese idee. Teenoor die middelmatige massakultuur, wat in terme van die verhewe eis om skoonheid waardeloos is, kom die hoë ideaal van die aristokrasie in skeppende spanning te staan.

1.1 Massakultuur

Louw het, as voorstander van die uitnemende, begin deur sy kritiek te rig op die strewe na gelykheid, kenmerkend van die negentiende eeu in Europa. Hy het verwys na die leuse van die Franse rewolusie, naamlik 'vryheid, gelykheid en broederskap' en gesê dat uit *gelykheid* in daardie eeu 'n waansin ontstaan het waarvan die wêreld stadig sou genees.

Teenoor wat hy die wesenlike en toevallige verskeidenheid van die mens genoem het, het 'n strewe kom staan wat alles wou gelyk maak:

3. G Olivier, NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, pp 309-314

"[D]ie liberaliste eis algemene stemreg (een stem per mens) afgesien van bekwaamheid om te oordeel, erns of verantwoordelikheid; die 'filantropie' eis (bv in Suid-Afrika) gelykheid tussen blanke en swart rasse, afgesien van hulle ontwikkelingspeil; die kommuniste wil almal in 'n kleurlose gemeenskap gelykmaak met die proletariaat; die voorvegter van die 'regte van die vrou' wil die geslagte gelyk maak, afgesien van die verskil in funksie. Ellen Key en ander opvoedkundiges wil in 'n denkbeeldige 'eeu van die kind' die kind gelykstel aan die ryper volwassene. Hulle is almal broers, die liberale demokrate, 'filantropie', kommuniste en pedagogiese gelykmakers, en almal kinders van een vader: die 19de-eeuse gelykheidsgedagte."⁴

In *Die aristokratiese ideaal*⁵ het Louw hierdie gelykheidstrewes beskryf wat hand-aan-hand gegaan het met 'n tegnologiese samelewing waarin nuwe verhoudings sou geld. Die ontwikkeling van die mediese wetenskap en nywerheid het 'n ongekende bevolkingsgroei tot gevolg gehad en geboortebepערking by die intelligentste deel van die mense het die vrugbare massa minder intelligentes bevoordeel:

"Alles dreig om gepeupel te word Stoflik en in getalsterkte het die massa dus 'n voorsprong gekry soos nog nooit tevore in die geskiedenis nie. Toe het die algemene skoolplig en algemene stemreg van die negentiende eeu hom nog die geestelike en politieke wapens in die hand gegee. Hy word koning, keiser, nog meer as keiser: die stem van die massa word werklik die stem van God." (p 80)

Bewus van sy mag het die massa ingedring op plekke waar hy in vroeër eeue skroomvallig verbygeloop het: in die kuns en literatuur, die wetenskap, die wysbegeerte, die hoër lewe van die gees. By die Afrikaner is die beweging versterk deur die instroom van 'n gemengde en ontwortelde uitlandse bevolking, sowel as die eie ontworteling wat met verstedeliking gepaard gegaan het. Die kultuur het massakultuur geword en die meeste mense, selfs van die beste mense, het in 'n nuwe sin van die woord massamense geword:

"Die massamense het sy besondere geestesgesteldheid en waardes. Sy persoonlikheidsideaal is 'die lekker kêrel': die allemansvriend, die egte demokraat, die man wat nooit 'anders' as die res is nie; bo alles vrees en haat hy die afsydigheid en die trots wat grense tussen mens en mens in stand hou. Sy enigste maatstaf van waarde is die populariteit: 'n boek wat baie uitgawes beleef, is 'goed'; 'n gedig wat almal geniet is 'mooi'; 'n toneelstuk waarna almal gaan kyk, die moet hy ook sien; 'n skildery waarvan afdrukke in elke huis hang, of musiek wat almal liefhet en fluit, is die 'beste'. Daarom ook: as hy intelligent is, is sy vernaamste doel in die lewe: vooruitkom, deur baie goedgekeur en geprys word. En vir hom is die volkome maatskaplike orde die waarin elkeen heeldag 'lekker' spook om vooruit te kom - op die plaas, in die handel, op skool en aan die universiteit - en niemand ooit tyd het om 'diep' of 'alleen' te wees nie: 'O, brave new world!" (p 81)

4. *Gelykmaak en rangordening*, in *Lojale verset*, Versamelde prosa I, p 84

5. *Lojale verset*, Versamelde prosa I, p80 ev

1.2 Die aristokratiese ideaal

Teenoor die massamens kom die ongelykvormige enkeling te staan. Nie met blote trots en afsydigheid nie, maar met die drang en verantwoordelikheid om trou te wees aan homself; met 'n geloof aan die ewige geestelike goedere en die geloof dat hulle waarde onafhanklik van die goed- of afkeur van mense is; met die weerbaarheid teen massa-waardes om die geestelike skatte hoog te hou. (p 81)

Wesenlik is dit dus nie 'n uitsluitlik individuele strewe nie, al is dit 'n eensame een. Dit reik uit na waardes bokant die enkeling: waarheid en skoonheid, volmaaktheid binne die grense van die taak. In die volksverband is hierdie lewenshouding nie vereiste of voorbereiding vir die geestelike lewe nie, dit is die geestelike lewe self. "Alle kultuur kom van enkeles wat hulle in daardie gees aan hulle taak wy; en geen massa-maatstaf reik werklik daaraan toe nie." (p 82)

So gesien staan die aristokraat nie vreemd teenoor die volk nie en het die aristokratiese ideaal net soveel sosiale as individuele implikasies:

"Dit is geen verwaandheid nie. Die verwaande is trots op sy werklike of vermeende prestasie - nie op sy taak nie. Hy aanvaar juis die massamaatsaf van sukses. Nog minder is dit individualisme wat van die gemeenskap afgekeer is. Dit is in sy wese die hoogste diens aan die gemeenskap. Dit is 'n lewe binne die gemeenskap, maar gedurig op ewige, geestelike waardes *daarbuite* gerig. Elke groep het 'n minimum aristokrasie in hom nodig, mense wat hulle stewig aan die taak van die kultuuroopbou wy en afsien van tydelike sukses. Wanneer die massa so groot en magtig word dat hy hierdie enkeles verdring en vernietig, verrot sy eie lomp liggaam soos 'n stuk vleis wat ongesout is." (p 82)

Die aristokratiese lewenshouding, soos hy dit sien en aanhang, "is die sintese en die versoening van gemeenskapslewe en individualisme." (p 81) Ons tref dus hier die spanningsverhouding aan wat Beneke aantoon as altyd minstens potensieel dinamies, aktiverend en intensiferend.⁶ Olivier koppel verskillende spanningspare ter toeligting van die geestelike aristokraat, soos jeug en ouderdom soos in *Suid-Afrika as ou land*, kultuurmens en organisasiemens soos in *Kultuurleiers sonder kultuur*, burger en kunstenaar soos in 'n *Toneelopvoering in Kaapstad* en *Burger en kunstenaar* en mense van die daad en 'sieners' soos in *Die ewige trek*. Hierdie insig is waardevol solank dit nie sy dialektiese kritiek-waar-dit-nodig-is in 'n enkele skema probeer forseer nie.

In Louw se fel aanvalle op die burgerlikheid sien Olivier telkens 'n "satiriese oordrywing van drogbeelde wat opgestel word om die positiewe eienskappe van die kunstenaar aan die lig te

6. JJP Bencke, *Heerser en humanis as spanningspaar in die werk van NP van Wyk Louw*, p 15

bring."⁷ Hierdie oordrywing, wat natuurlik met die polemiese aard van sy werk saamhang, kan dien ter versagting van ook ander byna kru uitsprake rakende die massamens en die aristokraat.

2. Die intellektueel

Die eksplisiete en selfs ietwat krasse siening van die anonieme massamens in Louw se bespreking van die aristokratiese ideaal, word getemper in sy oorgang na die intellektueel-ideaal. In *Argumente teen 'n hark*, 'n reeks opstelle waarin die demokrasie verdedig word, bely hy iets van 'n bekering:

"'n Tweede moontlikheid is om te sê: Die mens is dom en gebonde en onredelik; hy moet gedwing word of met skyn gelei word soos die klein klompie slimstes dit goed dink. Dit was Plato se oplossing, en die van baie grotes. Miskien was dit eenmaal myne ook; en nou is dit joune."⁸

Hierdie oorgang van een ideaalbeeld na 'n ander, is 'n belangrike deel van sy ontwikkeling in die breë en moet gebalanseerd beskou word. Belangrik is dat die geestelike aristokraat *geestelike* waardes hoog moes hou, veral in die kuns en die literatuur, en nooit in politieke terme uitgewerk is nie. Hier moet mens waak daarteen om nie meer uit die beeld te haal as wat die skrywer daarin gesit het nie. Die verskuiwing is nie in wese van 'n minder demokratiese na 'n meer demokratiese politieke uitsig nie, maar van 'n gerigtheid op kuns en die volk na 'n gerigtheid op politiek en die volk. Verder dui die verband wat hy vroeër wel gelê het tussen nasionalisme en sosialisme, ook op politieke solidariteit met die 'gepeupel'.

Die 'epistemologiese' omwenteling wat Olivier⁹ aandui van die *wil* en die *daad* na die *rede*, wat vroeër die ewewig van argument en reg nie kon deurbreek nie, lyk in die lig van Louw se siening van die absolute (volgens die interpretasie in Hoofstuk 5, 1.) nie meer so skouspelagtig nie. In terme van die bestaansreg van 'n volk (Hoofstuk 6, 3.) moet die intellektueel vir die gemeenskap reg en waarheid verower, sodat die volk wat aan sy positiewe bestaansvoorwaarde voldoen, nie dalk by die negatiewe eis faal nie.

Die 'intellektueel' omsluit die essensie van die 'aristokraat', maar berus op 'n belangrike wending wég van 'n hiërargiese samelewingsbeeld. Op die pad van hierdie ontwikkeling tref mens die 'helde van die gees' aan.

7. G Olivier. NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, p 320

8. Liberale nasionalisme, Versamelde prosa I, pp 469-470

9. G Olivier. NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, bv p 338

2.1 Helde van die gees

In *Die held en helde*¹⁰ het Louw die algemene 'helde van die daad' beskryf, wat na 'n proses van karaktervorming onder besondere omstandighede, deur die geskiedenis tot diens geroep word en dit dan met onderskeiding vervul. Teenoor hulle het Louw die helde van die gees beskryf, wat die geestelike lewe op een of ander tydstip skeppend verryk deur nuwe skoonheid, waarheid of wysheid te maak; wat daardeur 'n nuwe uitsig op die werklikheid skep. Kenmerkend is dat hulle nie op die geskiedenis wag nie, maar as't ware self na die wêreld toe uitgaan, dat hulle in stilte en ongemerk werk, dat hulle selde erkenning as loon ontvang - dat hulle moeilike en grootse taak self hulle loon is. Hulle is: "die wetenskaplike wat waarheid openbaar waarvoor die wêreld nie gereed is nie, die komponis wat 'n nuwe en vreemde skoonheid skep, die godsdienstige leier wat hom téen 'n koue verstarde religie verset - hulle ken feitlik altyd verontagsaming, spot en selfs vervolging." (p 576)

Sy later ondersoek van die begrip 'daad' kan dien as 'n ontmoetingspunt van hierdie twee, sodat die intellektueel ook hierdie spanning transendeer het. Dit plaas 'n bepaalde klem op die "ander" in die voorskrif tot Liberale nasionalisme, "Omdat ons niks anders kan doen nie, moet ons dink". Die beskuldiging van daadloosheid teen die 'kultuurmens'¹¹ het hom tot die volgende oorweging gelei:

"Van die woord 'Daad' het ons - ek weet dit maar te goed - reeds 'n soort afgod gemaak. (Daarom skryf ons dit graag met 'n hoofletter.) En by die kleinste aanleiding tot grootspraak praat ons van 'n Daad wat soos donder slaat'. Maar wat sou dan die dade wees wat so 'n meteorologiese uitwerking het, so 'n groot geluid maak? 'n geweer gryp en skiet? kommando-ry? skreeu op vergaderings? 'n vuishou slaan?

"Die wat dit glo is verlore, al sou hulle elke aparte oorlog wen.

"Voor die swyende trots van die martelare het eenmaal 'n groot Ryk tot nederheid gestort." (p 452)

In die politiek van 'n geordende gemeenskap het Louw net twee soorte dade as toelaatbaar gesien: om met redelikheid onderling te redeneer oor wat die ware feite is en wat die juiste beleid moet wees, en om na diep ondersoek van die eie hart 'n stem uit te bring vir die beleid wat oortuig. Hierdie oogpunt maak die intellektueel se dade herkenbaar:

"Die woord self is 'n daad - goed of sleg; en die woord wat soos 'n sagte windjie korn, is dikwels magtiger as die wat soos donder slaan.

"Bid is 'n daad.

10. Versamelde prosa II, p 573 ev

11. *Kultuur en krisis*, in Liberale nasionalisme, Versamelde prosa I, p 450 ev

"Stil dink, selfs, is 'n daad wat magtig en oortrompelend kan word.

"Niks-doen, of liewer; weier-om-te doen, is self 'n daad." (p 452)

Met hierdie wete moet mense vasstel watter daade hulle geskik is om te doen, "en dan moet ons leer om aan elkeen die groot verantwoordelikheid oor te laat van watter daade *hy* gaan doen in die krisis van sy volk." (p 453)

Hiermee wil Louw by wyse van ooreenkoms ruimte vir die intellektueel skep, eerder as om dit eensydig op te eis, soos dit by die aristokratiese idee gelyk het.

2.2 Die intellektueel as mens

Die intellektueel as mens is op twee plekke in besonderhede uitgewerk. Die eerste was tydens Louw se intreerede as Buitengewone Hoogleraar in die Suid-Afrikaanse Taal, Letterkunde, Kultuur en Geskiedenis aan die Universiteit van Amsterdam in 1950, onder die opskrif *Die digter as intellektueel*.¹²

Die intellektueel het hy beskryf as:

"die mens wat aan homself ten minste die ideale van die wetenskaplike denke objektiwiteit en versigtige oordeel oor goed waargenome en so volledig as moontlik versamelde feite - taamlik konstant voor oë hou, en nie binne een gebied nie, maar by elke aanraking met die werklikheid Die intellektueel (in hierdie sin) se belangstelling is dit: om te weet hoe die wêreld *is*. Hy is honger na die aard van die synde." (p 416)

Dit word 'n strewe wat altyd 'n wyer blik op die waarheid wil kry:

"As die intellektualiteit by hom waarlik tot suiwerende hartstog geword het, sal dit veral oortuigings wees, teenoorgesteld van sy eie, wat hy sal uitsoek om te ondervra: lewensgebiede wat hom uit hoofde van sy temperament en ontwikkeling vreemd is, wat hy wil gaan ontdek. Dit sal meestal die *vyand* wees wat hy opsoek om uit te vind hoe dit in dié se vreemde wêreld gesteld is. En niks sal hy minag behaive sy eie beperking nie." (p 422)

Hierdie was vir Louw geen passiewe benadering nie - hy moet die teendeel verower, homself oopstel of selfs oopbreek; dit is geen hooghartige benadering nie - sy basiese oortuiging is die beperktheid van eie insig, eie lewe; dit is geen skepsis of relativisme nie - eerder die samespel van twee oortuigings, naamlik dat ware oordele moontlik is, maar dat hy van nature nie in die ryk van die waarheid lewe nie.

12. Deurskouende verband, Versamelde prosa II, p 414

Die intellektueel se onbeperkte taak is dus om deur te breek deur alle eensydigheid, elke denk-konstruksie, elke -isme; om soveel waarheid te verower as wat met sy beperkings verenigbaar is. (pp 422-423)

In 'n rede wat Louw gelewer het by 'n promosieplegtigheid van die Universiteit van Pretoria in 1961, het die intellektueel-ideaal tot die hoogste vlak van konkretisering gekom.¹³

Hy het as uitgangspunt gestel dat "geeneen van ons die reg het om te sê: ek is 'n intellektueel nie; maar die lot van ons volk kan van ons eis dat ons hartstogtelik sê: ek wil 'n intellektueel wees!" (p 388)

Geleerdheid en intelligensie was ook nie vir hom absolute voorwaardes hiervoor nie (hoewel dit beslis sou help), maar wel die strewe "om by elke saak redelik te dink, billik te oordeel, aarselend te veroordeel, en die eie mening met 'n bietjie nederige selfkritiek te beskou." (p 388) In dié sin is om 'n intellektueel te wees eerder 'n morele as suiwer-intellektuele lewenshouding.

As rigtingwysers na hierdie ideaal, wat by elke mens sy eie vorm sou aanneem, het Louw 'n paar reëls neergelê:

- 1.[O]m elke saak altyd alleen op meriete te beskou; vir jouself vooraf te vra: Het ek moontlik hier êrens 'n vooroordeel? Dien ek hier my eie sakkie?;
- 2.om jou mening nooit verder te laat strek as die bewese feite wat jy besit nie;
- 3.om by 'n teenstander altyd die moontlikheid in te sien dat *hy* dalk gelyk het en jy nie;
- 4.[O]m jou eie mening telkens jaloers-krities te ondersoek (jaloers, ja want jou hele wese is daarmee gemoeid);

"Ten slotte: om nie bang te wees vir 'n waarheid nie, al bring dit vir jou nadeel."
(pp 390-391)

Hierdie is 'n hartstog wat baie in gemeen het met die godsdiens en die religieuse mens het baie met die intellektueel in gemeen. Hulle dra 'n swaar en eensame persoonlike verantwoordelikheid en kyk nie na mense vir goedkeuring nie; hulle erken 'n hoër insiansie bokant hulleself en hulle wêreld; hulle kan nie sê: 'ek *is* dit' nie, alleen: 'ek hoop dat ek die genade ontvang om dit te kan wees'. (p 391)

In sy afsluiting met die soort keuse wat dit verg om dié ideaal te kies, het hy die idee van 'n morele lewenshouding gestand gedoen en dit amper propagandisties aangebied: "[E]k gaan nie meer

13. *Wat is 'n intellektueel*, in *Deurskouende verband*, *Versamelde prosa II* p 387 ev

saamskreeu met die skreeuers van die wêreld nie, nie saamskel met die skelders, saamhaat met die haters nie; ek gaan daardie versmade ding wees: 'n intellektueel." (p 392)

2.3 Die intellektueel in gemeenskap

Louw se besondere gemeenskapsbeeld het hom nie toegelaat om 'n persoonlikheidsideaal uit te werk sonder om die sosiale aspek daarvan te bedink nie. Een van die eerste opstelle waarin die intellektueel-tema behandel word, was *Is ons 'n intellektuele volk?*¹⁴ Hy het die vraag verfyn na "[o]f 'n groot genoeg persentasie van ons intellektueel is om 'n aktiewe kultuurlewe aan die gang te hou" (p 57), wat 'n duidelike verwantskap met die aristokraat-idee vertoon.

Hier het hy die intellektueel beskryf as iemand wat in idees en hulle waarheidsgehalte belangstel, tot so 'n mate dat hy sy eie en ander krities ondersoek. Hierdie benadering kom alleen tereg in gemeenskap met ander soekende geeste, sodat hy dit spesifiek by jongmense aan opvoedingsinstellings verwag het. (p 58)

Die afwesigheid daarvan is 'n gevaar vir 'n gemeenskap, en Louw het hom daarvoor gekwel dat die intellektuele mens 'n seldsame uitsondering kon word of ontuis laat voel sou word:

"Sonder wrywing en botsing sal die geesdrif selfs by die paar enkelinge uitsterf; en die volk sal van bloedarmoede kwyn of liever: hulle sal hulle teen hul volk keer in vyandigheid; die spel, die botsing van menings wat hulle nie van binne die groep kan kry nie, sal hulle vind in 'n botsing teen die groep van buite af. En vir ons volk is daar niks so gevaarlik as dat sy bestes, sy aktiefstes, hulle teen hom wil wend nie. Ons geskiedenis het reeds voorbeelde hiervan; en of ons die verlies nog verder sal lei, hang af van die geestelike klimaat wat daar vir die beste breinkrag, by ons jongeres geskep word ... by ons kan 'n ontevrede jongmens wegloop - vyandig; of op die minste, nuttelos." (p 58)

Dit staan in direkte verband met die tweede 'werklike' krisis wat Louw identifiseer het in *Kultuur en krisis*, naamlik dat die volk, en dan veral die intellektueles, begin twyfel of die volk moet voortbestaan.¹⁵

Mense keer hulle rug op die volk wanneer hulle voel dat die geesteslewe van die groep nie meer vir die individu genoeg is om van te bestaan nie. Dit gebeur as die groepslewe vir die enkeling 'n gevangenis geword het; die taal te min bied om die honger verstand te versadig; die gangbare gedagtes van 'n volk verstarrend geword het en mense isoleer van die ruim wêreld buite

14. Deurskouende verband, *Versamelde prosa II*, p 57 ev

15. Die direkte samehang hiervan met die eis om voortbestaan in geregtigheid, is al in Hoofstuk 6 3.3 aangetoon.

Die intellektueel se taak is dan, baie soos dié van die 'nasionale' digter vroeër, om gewoon die vol lewe wat vir hom natuurlik is, te lei en die volk se bestaan eenvoudig as reg te beoefen. Dan word elke politieke krisis nie 'n bestaanskrisis nie: "Ook in Suid-Afrika is ons besig om iets op te bou wat bokant die dae en hulle gebeurtenisse sal uitreik. Dit sou onsettend wees as ons *self* toelaat dat hierdie werk 'n dag lank onderbreek of vertrap word deur watter gebeurtenis van die dag ook al." (p 466)¹⁶

3. Die oop gesprek

Die intellektueel se sosiale plek en rol stuur duidelik af op 'n beeld van die gemeenskap wat daarmee korreleer. Louw se beskrywing daarvan neem duideliker vorm aan wanneer mens die gemeenskap nie sien as een of ander fisiese grootheid nie, maar abstrak as die resultaat van menslike interaksie - nie bloot mense wat saam 'n *gemeenskap is*, maar mense wat *in gemeenskap lewe*, wat gemeenskap voer. Hiervoor het Louw juis die organiese beeld nuttig gevind:

"So noodsaaklik soos die bloedsomloop vir die liggaam is, so noodsaaklik is die sirkulasie van gedagtes vir 'n volk. Die sirkulasie van gedagtes: dis die vrye uitspraak van eie mening en die aandagtige luister na die mening van ander, sodat 'n wisselwerking ontstaan ... en mettertyd miskien 'n wederkerige begrip en 'n mate van gemeenskaplike oortuiging; dit is die "oop gesprek" nie alleen tussen individue nie, maar ook tussen groepe."¹⁷

In hierdie gees het Louw vroeër meegewerk aan die oprigting van die tydskrif *Standpunte* en in die eerste redaksionele kolom geskryf:

"Ons glo dat die rykste kulture ontstaan in tydperke waarin 'cens-wecs' en 'ja-sê' nie die hoogste waardes is nie, en waarin die naas-mekaar-bestaan van botsende wêreldbeskouings nie as teken van dekadensie beskou word nie

"Ons verwag dus alleen dat die Afrikaanse kultuur sy deelname aan die stryd van wêreldbeskouing met trots en vreugde as menslike *reg* sal aanvaar - nie as *noodlot* nie. Die blootgestel-wees aan 'weer en wind' wat vir individue noodsaaklik is, is ook noodsaaklik vir 'n volk."¹⁸

-
16. Olivier se gevolgtrekking dat Louw se intellektueel-ideaal geswig het deur voor die eis van geregtigheid nie eerder van die volk weg te keer nie (p 363), berus op terugskouende politieke wysheid en 'n begeerte om Louw se nasionalisme te ontken. Aan die besondere opstel en wat hy wél daarin wou sê, laat hy so nie reg geskied nie.
 17. *Geestelike bloedsomloop*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 415
 18. *Standpunte I: Van die redaksie*, in *Weegskaal*, Versamelde prosa I, pp 505-506

Deur geestelike aktiwiteit en inspanning kan teensterings en verskille dan in gemeenskap tot insig veredel word:

“Wat op die vlak van die bloot-biologiese lewe net die stryd op lewe en dood van organismes is, word op hoër vlak 'polemiek' en die begin van 'n intellektuele lewe. En hierin juis lê die verre moontlikheid van die mens! - die polemiek, die intellektuele *stryd*, het in homself twee lewensvorme in die kiem aanwesig: op die laagste vlak kan dit feitlik blote stryd wees, bakleiery, die 'geestelike swaard', die propaganda; maar byna onmerkbaar kan dit oorgaan - net hier en daar oorgaan, weliswaar net by enkele persone dalk, en tog oorgaan - tot 'n stryd wat nie slegs *binne* die redelikheid gevoer word nie, maar *om* die redelikheid, en ter wille van iets wat meer as oorwinning is: 'n ware insig.”¹⁹

Hierdie soort deurbraak vind selde plaas, omdat dit sulke hoë eise aan die gesprekvoerders stel. Drie deelnemers wat op individuele skaal die oop gesprek kan kelder, is dan iemand wat te gebonde is aan sy eie uitgangspunte om dit te kan raaksien en oorweeg, iemand wat voel sy waardigheid is op die spel en eerder homself as sy standpunte verdedig en iemand wat alles in terme van wins en verlies van een of ander klein stryd bereken.²⁰

Op sosiale vlak kan die oop gesprek van buite, deur totalitêre magte bedreig word, maar groter gevaar kom van binne. Selfs in sogenaamde demokratiese gemeenskappe reël partye en belangegroep sake so dat hulle aanhangers alleen die 'regte' menings hoor, hulle 'eie' koerante en skrywers lees en hulle kinders na hulle 'eie' skole stuur, met die gevolg dat alle botsing met ander menings en al die vormende krag daarvan verlore gaan. Mettertyd word dit selfs as slegte maniere beskou om, by die seldsame kontak met andersdenkendes, sake aan te roer waarvoor mense verskil en word volle isolasie bereik.

Louw het gevolglik ook nie die demokrasie aan 'n bepaalde stelsel gekoppel nie - nie 'n parlementêre stelsel, algemene stemreg, proporsionele verteenwoordiging, of wat ookal kan mense teen eensydigheid beskerm nie. Die onmisbare by elke werklik demokratiese stelsel, is die sirkulasie van idees:

“'n Demokrasie - watter staatsvorm hy ookal besit - veronderstel dat daar besluit word alleen na die wydste mate van meningswisseling. Die suiwer demokrasie is regering deur *oorreding*; en, gemeet met hierdie maatstaf, is daar helaas nog weinig demokratiese regeringshandelinge in die wêreld vandag. Maar hoe 'n mens ook al hierdie ideaal as onbereikbaar mag verwerp, niemand sal kan betwis dat die demokrasie *nie* is: regering deur geweld of regering deur massa-propaganda wat alleen aan een kant toegestaan word.”²¹

19. *Vegparty of polemiek?*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 49

20. *Die oop gesprek*, in *Maskers van die erns*, Versamelde prosa II, pp 4-5

Juis die feit dat Louw nagelaat het om die struktuur van die 'oop gesprek' te oorweeg, frustreer Olivier.²² Louw se voorwaardes vir sukses het almal om die deelnemers se gesindheid gedraai, terwyl die strukturele verhouding waarin deelnemers teenoor mekaar te staan kom, vir hom belangriker is. Selfs gelyke kanse aan deelnemers kan waardeloos wees in 'n gemeenskap met 'n drastiese wanverdeling van mag. In die Suid-Afrikaanse konteks sal, volgens hom, hierdie maatskaplike voorwaardes, sowel as die effek van 'n totalitêre *regime* in berekening gebring moet word voordat daar sprake kan wees van enige poging om die oop gesprek te laat herleef. Verder beklemtoon hy dat geen keuses vooruit as onbevoegbare uitgangspunte voorgehou kan word nie - en illustreer dit eufemisties genoeg met 'n voorbeeld uit die literatuur. Olivier toon in elk geval duidelik die moontlike aktualiteit van Louw se denke in hierdie oorgangsfase van die Suid-Afrikaanse samelewing aan, en vind die oop gesprek 'n meer bruikbare aanknopingspunt as die nasionalisme. Dit hang saam met sy uiteindelike keuse vir 'n nie-rassige demokrasie.

In sy ondersoek na sy politieke filosofie, waardeur Degenaar ook Louw se keuse ten gunste van demokrasie, maar vind dit in die Suid-Afrikaanse verband onversoenbaar met sy nasionalisme. As alternatief stel hy 'skeppende voortbestaan' op die basis van 'pluralisme' eerder as nasionalisme.

Om ten aansien van Louw se werk tot hierdie beslissings te kon kom, is (soos aangetoon is) sekere sentrale waardes oorweeg en agter gelaat. Die vraag wat egter nie afdoende beantwoord is nie, is of die *samehang* van liberale en nasionale waardes wat Louw tot stand gebring het, noodwendig vorentoe onbestaanbaar is. Dit is 'n vraag van sentrale belang vir bewuste Afrikaners wat die basis van hulle voortbestaan nou weer ondersoek.

21. *Geestelike bloedsomloop*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, pp 415-416

22. G Olivier, NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, p 445

DEEL DRIE: OP WEG NA 'n EIE AFRIKAANSE KULTUUREGRIP

HOOFSTUK 8: WAARDERING VAN GEVESTIGDE AFRIKANERSKAP

Die ondersoek na gevestigde Afrikanerskap het resultate gelewer met 'n algemene waarde en toepasbaarheid. Dit het saamgehang met die feit dat Afrikaners vir 'n dekade of twee tot rus kon kom en sekere uitgangspunte formuleer, meer algemeen en nie net toegespits op een of ander spesifieke krisis nie. As sodanig lewer dit 'n bydrae tot 'n algemene uitsig op kultuur en nasionalisme, maar is nie in elke opsig onder alle omstandighede ewe aktueel nie. Om aktueel te wees beteken natuurlik min anders as om met 'n probleem te doen te hê - as deel van die probleem of as deel van die oplossing. In terme van die spesifieke problematiek waaroor Afrikaners hulle tans moet verantwoord, is dit duidelik dat bepaalde aspekte van gevestigde Afrikanerskap wel aktueel sal wees, en dit word in die waardering wat volg aan die orde gestel.

1. Waardering van aspekte van 'n algemeen aanvaarde kultuurbeeld.

1.1 Kultuur as mensbepaald

Die voor-die-handliggende insig dat kultuur mensbepaald is, het die waardevolle implikasie dat kultuuraktiwiteit en -produk as maatstaf van mense se gesamentlike optrede kan dien. Dit kan dan positief of negatief waardeer word en rigting help gee aan mense se keuses en optrede.

Die kultuurteoretiese werk van die ondersoekte tydperk maak egter min van die neerslag wat dit sou kon vind op die terrein van menslike verhoudinge en die strukturering van die Suid-Afrikaanse samelewing. Hierdie vraagstuk is gerieflikheidshalwe aan die 'politiek' oorgelaat, terwyl probeer is om 'kultuur' nie-polities te bedryf. Die onderliggende samehang van alle aspekte van kultuur het dit op die duur onhoudbaar gemaak en die veilige 'kultuurtoring' oopgebreek. Hoewel institusionele kultuur intussen oorgepolitiseerd geraak het, het dit minstens nader aan die werklike kultuurvraagstukke van die dag geëindig.

1.2 Kultuur as religieus bepaald

Die siening van kultuur as religieus bepaald, sou te algemeen wees om iets te beteken, as dit nie met spesifieke inhoud gevul is nie. Die gereformeerde Christelike standpunt wat kultuur as roepingsvervulling beskryf het en tot die formulering van die Christelik-nasionale idee gelei het, verskaf 'n maatstaf van 'n hoër orde wat veral op etiese gebied funksioneer.

Die bron van hierdie tradisie word egter nie eenduidig interpreteer nie en spesifieke betekenisinhoud hang dikwels saam met sosiale en politieke belang. Die ongelukkige gevolg is dat godsdienste onder veranderende omstandighede makliker kultuurbepaald raak as andersom. 'n Duidelike voorbeeld uit die afgelope tyd is nie net die enkelvoudige (en ooglopend 'tydige') belydenis van 'apartheid' as sonde nie, maar veral die wedersydse onverdraagsaamheid van partye wat mekaar hieroor op sulke duidelike en vaste gemene grond nie kon vind nie. Op baie mense het dit 'n vervreemdende effek sover dit sowel kerk as kultuur aangaan.

1.3 Kultuur as histories bepaald

Om kultuur as histories bepaald te beskou, het waarde omdat dit spesifieke kultuur op grond van historiese gesitueerdheid in verhouding tot ander kultuuruitdrukkings en kulture plaas. Dit bring mee dat geen kultuurhandeling of -produk gekanoniseer kan word om vir tyd en ewigheid onveranderd te bly nie, of ingrypend verander word sonder om die verlede en toekoms daarvan in aanmerking te neem nie.

Aspekte hiervan wat onder die huidige omstandighede belangwekkend kan word, is die vraag na gesitueerdheid of historiese konteks, die verband tussen 'n kultuurgemeenskap en sy geskiedenis en 'n positiewe toekomsverwagting as voorwaarde vir konstruktiewe kulturele aktiwiteit. Politieke voorstelle wat nie voorsiening maak vir 'n uitsig op hierdie sake waarin mense hulleself kan vind nie, sal Afrikaners geestelik onder druk plaas, op die duur as neerdrukkend ervaar word en uiteindelik bevrydende reaksie uitlok.

1.4 Kultuur as etnies bepaald

Die siening van kultuur as etnies bepaald, is in Suid-Afrika vandag 'n besonder aktuele punt. Beskuldigings van die oor- en onderbeklemtoning daarvan as politieke faktor word algemeen gemaak en die Afrikaner word spesifiek as etnies bewuste groep aangewys. Al is baie Afrikaners bereid om etnisiteit as politieke faktor te minimaliseer, is baie van dieselfde mense onversetlik oor die rol en posisie van Afrikaans.

Die konsep 'lotsverbondenheid' wat met etniese bewussyn saamhang, kan onder nuwe politieke omstandighede waarin die Afrikaner nie meer outonoom funksioneer nie, s'nruut belangrik word en politieke gebeure affekteer.

1.5 Kultuur as ruimtelik bepaald

Die stelling dat kultuur deur die fisiese ontstaans- en bestaansruimte daarvan medebepaal word, klink heeltemaal te gemeenplasing om belangrik te wees. Tog is dit 'n sentrale faktor by die konflik in multi-etniese samelewings. In Suid-Afrika het dit bygedra tot die implementering van apartheid en die strewe van afsonderlike ontwikkeling, en hoewel hierdie denkrigtings nie meer die toon aangee nie, bly die probleem van 'n diep verdeelde samelewing in een geografiese verband nog staan. Dit volg dus nie onverwags dat daar onder etnies bewuste Afrikaners reeds 'n strewe na aparte staatsvorming begin posvat het nie.

1.6 Kultuur as integraal

Sonder 'n duidelike bewustheid van die integrale aard van kultuur sou die voorgaande analise, ongeag hoe akkuraat en noukeurig dit gedoen is, misleidend gewees het. Wat hierdie insig verder besonder waardevol maak, is die verband wat dit illustreer tussen kultuur en die faktore wat dit bepaal. Dit is naamlik almal onafhanklike faktore, groothede wat bo die besondere kultuur uitgaan en dit relativeer - in verhouding plaas tot waardes en omstandighede waarvan dit nie los kan funksioneer of gesien word nie. Hierin lê die moontlikheid om kultuur nie òf te verklein tot die aktiwiteit van beperkte kultuurorganisasies en -geleenthede nie, òf te vergroot totdat dit alle menslike handeling, goed of sleg om't ewe, sonder maatstaf vir beoordeling insluit nie.

2. Waardering van die Afrikanerkultuurgemeenskap

2.1 Afgrensing van die kultuurgemeenskap

Enige gemeenskap het en beoefen die reg van afgrensing en sluit diegene uit wat nie aan bepaalde grondliggende eise voldoen nie. 'n Gemeenskap wat sigself op 'oopheid' beroep, verwerp byvoorbeeld met ingewikkelde (en ander) sosiale meganismes diegene wat sy oopheid bedreig. Die reg tot vrye assosiasie veronderstel logieserwys 'n reg tot disassosiasie. Dat 'n gemeenskap hom in die verlede afgegrens het, en dit in die toekoms nog wil doen, hoef geen negatiewe refleksie op daardie gemeenskap te werp nie. Daar sou egter wel vrae gestel kon word na die meganismes en norme wat daarvoor aangelê is.

Kritiek wat nou teen die Afrikaner ingebring word, lê op hierdie terrein. Dat byvoorbeeld endogamie (wat in minder populêre terme iets so biologies as voorkeur vir rasgenote impliseer) deur die

meerderheid Afrikaners beoefen is, word oor die algemeen gekritiseer in soverre dit deur die wet afgedwing is en die integriteit van mense en gesinne aangetas het.

Hier lê juis die essensie van die saak: die institutionalisering van afgrensing wat bowendien nie konsekwent op kulturele of etniese nie, maar op biologiese lyne deurgevoer is, en wat in effek 'n koloniale onderskeid tussen bevoorregte en onbevoorregte staatsburgers, 'wit'- en 'swart'mense, setlaars en inboorlinge bevestig het. (Die kritiek teen wat *is* word maar moeilik weerlê met wat sou, kon of wou gewees het as ...)

Die konsep van 'n blanke *nasie* naas/bo/onder/apart van/insluitende die Afrikanervolk het maklik tot die reklameset gelei wat die grense van die 'volk' vir teenstanders van hierdie politieke bedeling wou sluit, ongeag alle ander faktore. Sommige politici probeer dit nou nog doen. Die vraag na afgrensing van die Afrikanergemeenskap is problematies genoeg om as *besonder* aktueel bestempel te word en sal in 'n post-apartheid Suid-Afrika uit verskillende oorde met noukeurige belangstelling gevolg word.

2.2 Aparte funksionering van die kultuurgemeenskap

Die aparte funksionering van die Afrikanergemeenskap hou uiteraard direk verband met die afgrensing daarvan. Onder nuwe omstandighede sal daar van owerheidsweë geen steun voor wees nie en die gemeenskap kan eerder teenstand verwag. Die werklike inhoud en erns van hierdie strewes sal onder sulke druk uitwys. As dit uitgaan bo sosiale en klasse-eksklusiwiteit wat deur welvarendes bekostig kan word, sal dit direk saamhang met die invloed van die ruimtelike bepaaldheid van die kultuurstrewe en kan dit stukrag gee aan 'n eie staatstrewe.

2.3 Die kultuurgemeenskap en strukture

Meer duidelikheid oor die besondere verhouding tussen kultuur en struktuur in die Afrikanergemeenskap, is van waarde. Dit toon die basis aan waarop bepaalde gemeenskapsverbande selfstandig en gelyk naas die volksverband kan staan en waardeur mense hulle desnoods teen volksabsolutisme kan verset. Uit die kultuurhoek gesien is dit die fasiliterende en informele verbande soos die gesin, die skool, die kerk, politieke groeperings en andere, wat appél maak op waardes wat nie uitsluitlik van die volk self afgelei word nie.

Formele kultuurinstellings, waardeur onderskeidende kultuuraktiwiteit as bron van etniese bewussyn ontwikkel en aangebied word, het 'n kenmerk van die Afrikanerkultuurgemeenskap geword. Hierdie enigszins vreemde verskynsel is 'n direkte gevolg van kultuurhandhawing in 'n land wat nie deur die kultuurgemeenskap alleen, of selfs oorwegend alleen bewoon word nie. Organisasies is gestig om te kompenseer vir die afwesigheid van 'n fisiese kultuurbasis of eie vaderland en hie verwantskap

daarvan met institusionele apartheid is duidelik. Net 'n stelsel waarin die volk se minderheidsbesetting van 'sy vaderland' die moontlikheid van politieke dominansie inhou, kan so 'n organisatoriese surrogaat bevredigend laat lyk. In 'n post-apartheid Suid-Afrika met Afrikaners minder as tien persent van 'n gelykberegtigde bevolking, sal sulke kompensasies kwalik nog die illusie van 'n eie vaderland in stand kan hou.

Hoewel formele kultuur nooit sal of moet verdwyn nie, kan dit nie onbepaald die plek van 'n vaderland in die kultuurontploffing inneem nie en sal die volk hom van die 'broeikas' moet bevry.

3. Waardering van kultuur en nasionalisme

3.1 Nasionalisme

Nasionalisme kan 'n belangrike politieke faktor in 'n staat se geskiedenis wees. As mobiliserende krag roep dit mense op om die eis van nasionale selfbeskikking af te dwing, gebaseer op die outonomie van die nasionale gemeenskap. Nasionalisme ontwikkel meestal by 'n etniese groep en berus op etniese bewussyn. Hiervan is Afrikaners 'n goeie voorbeeld. Sonder om die waarde van ondersoek na die teoreties-filosofiese grondslae van verskillende vorme van nasionalisme te onderskat, is dit vir hierdie konkreet historiese omstandighede van meer waarde dat 'n bepaalde etniese nasionalisme as 't ware empiries ondersoek en beskryf is.

Veral die aspekte van geloof aan 'n gemeenskaplike verlede en toekoms, die formulering van 'n gemeenskaplike ideologie of samehangende ideëstelsel en die strewing na selfregering, onafhanklikheid of 'n eie staat kan hoogs aktueel word. Waar nasionalisme enersyds as onaanvaarbare ideologie gesien word, en andersyds deur bemiddelde groepe in die Suid-Afrikaanse samelewing aangehang word - en aanhang onder druk kan vergroot, sou dit onwys wees om dit te ignoreer of te verabsoluteer. Gevolglik is die relativisering daarvan tot 'n samehang met patriotisme, selfbeskikking en 'n gedeelde lewens- en wêreldbeskouing waardevol en behoort dié verband in die gesprek oor Suid-Afrika se politieke toekoms oorweeg te word.

3.2 Afrikanernasionalisme

Die toekomsgerigte en integrerende aard van Afrikanernasionalisme, maak dit 'n faktor wat ten tye van lae toekomsverwagting nuwe moontlikhede kan open en aanhang kan monster. Daarvoor sal voorstanders egter noukeurig die grondslae daarvan moet toets. Sonder dat dit daarmee afdoende beskryf is, is dit veelseggend dat elke bepaaldheid wat van Afrikaners se kultuur kenmerkend is, ook vir hulle nasionalisme kan geld. Positief beteken dit dat nasionalisme ook aan hierdie hoër waardes verbonde is en daaraan gehou kan word. Negatief beteken dit dat alles wat in die naam van nasionalisme gedoen is, byvoorbeeld in die politiek, ewe maklik op die rekening van

Afrikanerkultuur, van die Afrikaanse lewe in die algemeen, geplaas word. Hierdie samehang wat tot diskreditering van die kultuureie gelei het, sal deegliker in aanmerking geneem moet word, veral in terme van wat politieke propagandiste toegelaat word om daarmee te doen.

3.3 Afrikanerkultuur en nasionalisme

Die beskrywing van nasionalisme as selfbewuste, energieke en strydvaardige kultuur open vir die nasionale uitsig op kultuur in 'n post-apartheid Suid-Afrika meer moontlikhede as net 'n strewe na die herstel van blanke politieke dominasie. Watter moontlikhede dit wél gaan open en hoe dit benut gaan word sal grotendeels afhang van die gesprek onder Afrikaners waartoe hierdie studie 'n bydrae wil lewer. Wat egter reeds in die politieke mobilisering en hergroepering wat tans plaasvind duidelik word, is dat nasionalisme in Suid-Afrika en onder Afrikaners nog nie dood en begrawe is nie. Watter intellektuele geloofwaardigheid dit egter in die toekoms sal kan monster, sal tot 'n groot mate afhang van die eerlikheid en erns waarmee die nuwe ruimte waarin dit moet tuiskom, sowel as die vorm wat dit moet aanneem, bedink sal word.

HOOFSTUK 9 : ELEMENTE VAN SPANNING GRONDLIGGEND AAN LOUW SE KULTUURKRITIEK

Louw se kritiese prosa is verken en in drie hoofstukke uit 'n kultuurfilosofiese hoek aan die orde gestel. Iets wat reeds by die informele lees van sy opstelle geblyk net en in die tematiese ondersoek heeltyd elementêr teenwoordig was, is 'n besondere sensitiwiteit vir spanning en teenstelling. Dit word hier aangebied, nie as omvattende verklaringsbeginsel van sy werk (wat aan die begin sou hoort) nie, en ook nie as uiteindelik gedistilleerde essensie van sy werk nie, maar as 'n betreklik losse *meta*-tema wat dikwels verskyn en dalk vir die kultuurgesprek van die dag 'n paar waardevolle perspektiewe kan open.

'Spanning' as term moet vir die doel egter duideliker omskryf word. Hier funksioneer spanning nie bloot as huiwerende konfrontasie nie, maar eerder as die bestaan van ongelyksoortige en teenoorstaande sake in mekaar se teenwoordigheid met die skeppende moontlikheid van transendering tot 'n hoër eenheid en samehang.

1. Spanning in terme van *absolute waardes*

Louw se hantering van absolute waardes het in so 'n handboekvoorbeeld van 'n dialektiese patroon ontaard dat mens verplig voel om skepties daarteenoor te staan. Hy het Absolutes aanvaar - noem selfs die klassieke Skone, Ware en Goeie - as vertrekpunt en mikpunt van menslike handeling, en onafhanklik van die mens se vermoë om dit te bemeester. Die mens se beperkte toegang daartoe stel net die regte spanning daar vir 'n skematiese sintese deur polemieë, maar is eintlik betekenisvol in heel konkrete terme as verklaring van die gemengde aard van menslike insig.

Hierdie uiteensetting het meer te sê oor Louw as oor die kultuurvraagstukke van die dag (en dalk die meeste oor die onderzoeker self). Dit bied as agtergrond egter 'n meer motiveerbare samehang van Louw se vertrekpunte as byvoorbeeld Olivier se blote kontrastering van geabstraheerde uitsprake oor

iets soos waarheid, wat dan op grond van oudmodiese filosofiese inhoud sink en 'n paar ander ongerieflike begrippe (soos nasionalisme) saam aftrek.

2. Spanning in terme van *tradisie*

Louw se siening van tradisie hang direk saam met die historiese bepaaldheid van kultuur en nasionalisme en het baie te sê vir 'n gemeenskap wat van sigself moet rekenskap gee in 'n tyd van ingrypende verandering. Waar elke moontlike aspek van meningsvorming aan *social engineering* blootgestel kan word, is daar vir die kritiese enkeling vashouplekke nodig wat buite hierdie direkte omgewing uitgaan. Tradisie, die debat met die verlede wat die huidige genoeg kan relativer om selfstandige oordeel te behou, is so 'n vashouplek en Louw se oproep tot die voortsetting daarvan is waardevol.

In 'n gemeenskap onder druk is tradisie nie 'n bloot teoretiese 'mite van oorsprong ter wille van 'n respektable selfbeeld', wat op 'n veilige afstand oor 'n glasie rooiwijn bespreek word nie. Dit is 'n sentrale bron vir die algemeen menslike strewe om bo die besondere en beperkte insig en lewe uit te gaan. Die strewe word veral belangrik as besluite met implikasies wat die enkele lewe oorskry, mense tot verantwoording roep. Dan word tradisie aktiverend en die verlede weer waardevol.

3. Spanning in terme van *die gemeenskap organies beskou*

Louw het, hoe later hoe meer, 'n oog gehad vir die ingewikkeldheid van die verhouding van mense onderling en tot die kultuurgemeenskap of volk waartoe hulle behoort. Juis daarom het hy het dit met 'n organiese beeld beskryf. Hierdie benadering het sy (nasionale) lewensbeskouing ten grondslag gelê en is vir die politieke gesprek van besondere belang.¹

Hy het die organiese beeld betrek op die *volk*, wat bestaan uit (in) al die uiteenlopende en teenoorgestelde mense wat daaraan deel. Hierdie mense het of neem deel aan dieselfde kultuurgemeenskap op grond van 'n gemeenskaplike verstaansraamwerk, wat tot 'n groot mate in die gemeenskaplike taal neerslag vind. So gesien vorm die volk 'n omvattende geheelruimte waarin elkeen wat die afkoms deel of daarmee identifiseer en vir die toekoms daaraan wil verbind, sigself kan uitleef - in soveel harmonie as spanning met volksgenote as wat hulle kies om te hê.

1. In Louw se eie terme is daar by hom sprake van 'n intellektuele *lewenshouding* en 'n afgeleide nasionale *lewensbeskouing* - anders as Van Rensburg se "allesomvattende nasionalisme" wat "die ruimte was waarin hy bestaan het", wat neig om met Louw se beskrywing van 'n *lewenshouding* ooreen te stem.

Die volk, soos immers enige gemeenskap van mense, hoef geen danig mistieke eenheid te wees om as geheel uit te gaan bo die somtotaal van sy samestellende dele nie. By Louw vereis deelname aan die volk ook nie vroeër of later 'n 'onderdompeling' van die eie persoonlikheid of individualiteit om te kan funksioneer nie. Intendeel, as die enkeling sigself nie meer *as enkeling* in dié ruimte volkome kan uitleef nie, sou die volk volgens Louw sy bestaansreg verloor.

Die organiese beeld van die gemeenskap beskryf dus die grondliggende spanning in terme van individueel en sosiaal menslike sake. In teoretiese terme moes dit by Louw duidelik uitloop op die 'multi nasionale' of veelvolkige uitsig, wat in praktiese terme deur onder meer ekonomiese en demografiese faktore verhoed is om tot bevredigende politieke en staatkundige uitdrukking te kom. Die bepaalde politieke uitsig en verwagtings mag daardeur onvoldoende bewys wees en sekere uitgangspunte relativeer, maar maak die grondliggende insig nie tot niet nie.

4. Spanning in terme van *nasionalisme*

Nasionalisme is by Louw meer as net etniese bewussyn. Etnisiteit kan in sy terme 'n bloot lokale bewussyn wees wat berus op spanning tussen die bekende en die onbekende (terwyl nasionalisme nie meer deur vreemdheid oorheers word nie, maar die eie en die ander in volle reg tot mekaar laat staan. Louw was dus nie geneë om alles wat onder die vaandel van nasionalisme aangebied word te aanvaar nie. Daarom het hy egte nasionalisme gestel teenoor chauvinisme wat volke se gelykwaardigheid en gelyke aanspraak op vryheid en lewensruimte implisiet of eksplisiet bedreig.

Wanneer onewewigtige spanning nasionale regte bedreig en die inter-nasionale ewewig verreter, lê dit vir Louw op die volk se weg om dit te beskerm. Die enkeling word dan ter wille van sy gemeenskap, as sy eie bestaansvoorwaarde, betrek om so 'n reg te handhaaf of af te dwing. As die ewewig herstel is, skuif vir die enkeling sy individuele belang en spanning binne en rondom die gemeenskap weer op die voorgrond en die inter-nasionale opset word aan spesifieke agente van die gemeenskap oorgelaat.

Nasionalisme wil dus die teenwoordigheid van verskillende en teenstellende kultuurgemeenskappe in dieselfde volkeregemeenskap bewaar. Deur die handhawing van inter-nasionale ewewig word die skeppende spanning terugverplaas na die enkele mens wat deur sy kultuurgemeenskap aan die algemeen menslike lewe deel het.

Hier is dit weer duidelik dat Louw se insig deur die geskiedenis nie as voldoende bewys is nie. Die ganse mensdom - en in elk geval die deel daarvan wat in Suid-Afrika woon - val nie net eenvoudig in selfbewuste volke en bestaande of latente volkstate uiteen nie. Dit kan egter weer nie die feit ontken dat daar hoegenaamd volke bestaan wat na vryheid streef nie - in die ganse wêreld én in

Suid-Afrika - en dat dit ten minste deel van die politieke werklikheid is wat staatkundig beslag moet kry.

5. Spanning in terme van *die bestaansreg van 'n volk*

Die twee vereistes wat Louw gestel het in terme van die bestaansreg van 'n volk lê presies op die spanningslyn tussen enkeling en volk wat in sy organiese beeld tot uitdrukking gekom het. Die eis om kuns en skoonheid voort te bring is uiteindelik afhanklik van genoeg ruimte en vryheid vir die skeppende enkeling om sigself volledig uit te leef. As die volk, deur middel van owerheid of gemeenskap, die enkeling onder dwang plaas of hierdie ruimte ontsê, sou hy teoreties kon ophou bestaan.

Louw se eis om voortbestaan in geregtigheid sou ook beskryf kon word as 'n eis om egte nasionalisme en weerstand teen chauvinisme. Die volk wat op ander se nasionale regte oortree - en dus ook op ander mense se reg om hulle volkome uit te leef - loop die risiko om as onderdrukker herken te word en die slagoffer van hulle nasionale mobilisering te word. Mense wat hulle eie volk as sodanig herken, kan hulle van hom wegkeer en uiteindelik sy bestaan daarmee in die weegskaal plaas.

Nie een van hierdie twee eise is somer uit die bloute deur Louw opgetower nie, maar as waarskuwing gerig teen 'n volk waarin hy ten minste so 'n moontlikheid (tot sowel skoonheid as onreg) gesien het. Die tyd wat intussen verloop het, het geleer dat meer as net 'n teoretiese of ideële bestaansreg op die spel is. Die morele onhoudbaarheid van die Suid-Afrikaanse opset en die Afrikaner se werklike én vermeende aandeel daaraan het inderdaad van sy beste geeste vervreem en 'n krimpemde uitsig aan sy mense gebied. Inhoudryke lojale Afrikanerskap het skaars geword.

Maar nou geld die eis om die *wil* tot Afrikanerskap - as dit moet voortbestaan - so sterk as ooit, en onder die *dade* wat dit moet realiseer, staan Louw se 'stil dink' hoog uit.

6. Spanning in terme van *die Suid-Afrikaanse gemeenskap*

Louw was uitgesproke daarvoor dat die sentrale bron van politieke spanning in die Suid-Afrikaanse samelewing die kunsmatige Suid-Afrikaanse staatsverband was. Op grond van sy nasionale benadering het hy die staat beskou as veranderlike faktor ten aansien van die uiteenlopende nasionale aard van die bevolking. Juis omdat die 'paradigma-krisis van volksnasionaalisme' in een staat so voorsienbaar was, het Louw 'n radikale standpunt oor die verdeling van die land gehandhaaf. Hierdie implementering van nasionalisme sou dan die spanning konstruktief aanwend en 'n bydrae lewer tot die algemene vraag na sosiale ordening.

Hoewel bepaalde ontwikkeling op die gebied wel plaasgevind het, is die probleem steeds onopgelos. Dit verhoed baie Afrikaners egter nie om steeds radikaal te dink en bo die beperking van die bestaande staatsgrense uit te gaan nie. As hierdie lyn van denke met ekonomiese en demografiese faktore in die reïne kan kom sonder om op politieke absolutisme uit te loop, is daar steeds 'n rol vir die nasionale benadering in Suid-Afrika te speel, al is dit minder algemeen en omvangryk as wat Louw en ander hulle dit voorgestel het.

7. Spanning in terme van *die intellektueel en die oopgesprek*

Die intellektueel en die oop gesprek is aangetoon as kante van dieselfde munt en kom dus saam ter sprake. Die oop gesprek-kant het duidelik verrykende politieke moontlikhede en dis opvallend dat dit in bespreking van Louw se prosa hoe later hoe meer aan die orde kom. Een rede is dat dit as ideale aanknopingspunt kan dien vir politieke ontwikkeling deur onderhandeling en graag aan die 'verligte' nasionale standpunt gekoppel word. Behalwe dat dié benaming hoofsaaklik vir propaganda doeleindes uitgedink is (om met 'verkramp' te kontrasteer), is dit gekoppel aan oorwegend pragmatiese, teenoor prinsipiële, politieke standpunte. 'n Radikale denker soos Louw sou hom maar hier en daar met sulke middelmatigheid kon vereenselwig.

Sulke misbruik maak dit egter nie ongeldig om die oop gesprek op die huidige politieke ontwikkeling te betrek nie. Olivier verruim die begrip byvoorbeeld waardevol deur die vroeë nastruktuur en magsverhoudings in en om die politieke gesprek aan die orde te stel. Met die oog op die oop gesprek in Suid-Afrikaanse verband het hy in 1988 die institusionele ongelykheid van deelnemers en die ingrype van 'n totalitêre regering as struikelblokke aangetoon. Verder het hy Louw kritiseer vir die verskansing van sy nasionale uitgangspunt as 'redelik' en 'waar'. In 1992 kan mens maar hoop dat deelnemers aan die politieke gesprek, wat nou wyer en meer oop is as voorheen, nie op dieselfde manier van *een Suid-Afrika* 'n onbevraagtekenbare uitgangspunt sal maak nie, sodat die spanning van verskillende en teenstellende belange en gemeenskappe in mekaar se teenwoordigheid ook struktureel aangespreek kan word en op meer as konfrontasie sal uitloop.

HOOFSTUK 10: ENKELE PUNTE OP WEG NA 'n EIE AFRIKAANSE KULTUURBEGRIP

1.

Namate hierdie studie gevorder het, het 'n fyn en volledig geformuleerde 'kultuurbegrip' as resultaat geweier om vorm aan te neem. 'n Kultuurbegrip is nog meer kompleks en onuitputlik as byvoorbeeld 'n mens se selfbeeld. Dit is deel van iets wat in mense se koppe aangaan, wat gevorm word deur interaksie in verskillende verbande en wat keuses en optrede help bepaal op so 'n manier dat daar onderling 'n soort samehörigheid bestaan.

Die belangrikste gevolgtrekking is dus dat 'n kultuurbegrip bestaan, maar wesenlik onuitspreeklik is. Die plek waar dit hierdie ingewikkelde bestaan voer, is in die (hopelik: oop) gesprek tussen mense en groepe in die volk. Alles wat dus in hierdie studie opgeteken is, lê erens op die weg van 'n eie Afrikaanse kultuurbegrip en die enkele kursoriese opmerkings wat daaruit volg kan dalk hier of daar iemand se gedagtes prikkel.

2.

Daar is vir eers geen gerusstellende abstrakte antwoorde vir die bestaansvrae van die Afrikaner meer oor nie - dit is alles gebruik om tot in die huidige konfrontasie met die werklikheid te kom.

Van Wyk Louw het probeer om Afrikaners se posisie van politieke beheer aan die gewete te bind, maar dit het 'n hele geslag politici daarna nie verhoed om deurslaggewende probleme net retories op te los nie, en 'n geslag kiesers daarna nie verhoed om dié politici te steun nie. Gerieflikheidshalwe is sy waarskuwings ook as retories interpreteer. Die resultaat was dat hierdie (kultuur-) produk van gesamentlike optrede as 'n onbevredigende werklikheid teenoor mense se gewete kom staan het, en meer voldoende en konkrete antwoorde eis.

3.

Godsdiens het definitief 'n groot vormende invloed op Afrikanerkultuur gehad, gebaseer op die lewensomvattende aansprake wat dit maak en eise wat veral die Calvinistiese tradisie stel. Dit is egter nie 'n eenrigting beïnvloeding nie en die godsdiens neem ook iets van die vorm aan waar dit inheems word. Die probleem ontstaan dat die godsdiens soms met kulturele inhoud gevul word, tot so 'n mate van politieke uitspraakbaarheid dat dieselfde geloof en belydenis later vir verskillende standpunte geen gemene basis meer bied nie. (Dis natuurlik ten minste net so groot probleem vir die geloof as vir die kultuur.)

Waar kultuuruitsprake gevolglik dikwels in godsdienstige taal gemaak word, tref ons die gebruik glad nie by Louw aan nie. Hy stel die oortuiging duidelik dat politieke beskouings soos nasionalisme, nie so omvattend as godsdiens moet probeer wees nie. Die sentrale ruimte daarvoor laat hy by die individu en verwag dat die implikasies daar uitgewerk moet word.

Dié benadering het waarde daarin dat dit die implikasies van 'n individuele geloofskeuse as dissipline aan die enkeling stel, maar is problematies daarin dat geloof ook *geloofsgemeenskap* inhoud en in enige gemeenskap belangrik is. Mens kan maar hoop dat die gesprek op hierdie vrugbare terrein meer 'intellektuele' insette sal kry en tot 'n waardige polemieksal oorgaan.

4.

Die implikasies daarvan dat 'n gemeenskap histories gesitueerd is, kan vir die deelnemer daaraan 'n waardevolle relativerende insig wees. Dit relativer die eie tyd en omstandighede tot die verlede en tot gebeure buite die enkeling of volk se beheer. In 'n ingrypend veranderende opset soos die Suid-Afrikaanse samelewing tans, open dit 'n uitsig op iets anders as net die volk se ondergang. Dan bestaan nie die geskiedenis of die toekoms net uit onveranderlike groothede nie en op grond van Louw se 'debat met die verlede', kan besluite oor wat behou, herstel of verander moet word, help vorm gee aan die toekoms.

As Afrikaners besluit om *as Afrikaners* voort te bestaan, dus die Afrikaanse volk te bestendig, open hierdie uitsig die moontlikheid daarvoor.

5.

Etnisiteit is tog 'n vreemde ding. In Suid-Afrika is dit sterk beklemtoon en druk is op gemeenskappe geplaas om politieke onafhanklikheid te aanvaar. In Oos-Europa is etnisiteit ontken en 'n eenheidsstaat afgedwing. In Suid-Afrika veg mense teen verdeling van die land en in Oos-Europa

daarvoor. Watter ander faktore ookal 'n rol speel, word een ding duidelik: 'n mens kan mense nie forseer nie.

Aanduidings is egter dat Afrikaners 'n ontwikkelde etniese bewussyn het wat weer op die voorgrond begin tree waar dit gekneel word. Afrikaners tel ook onder diegene wat nie in iemand anders se stelsel in forseer kan word nie.

6.

Die effek wat fisiese omstandighede op gevestigde kultuur het, kan tot 'n konfrontasie van die twee sake lei en daarop uitloop dat die gemeenskap se leefruimte in 'n besondere sin ook kultuurbepaald raak. Dit is wat Louw in die vyftiger- en sestigerjare in die oog gehad het toe hy verwys het na die verdeling van die 'kunsmatige' Suid-Afrikaanse staat.

In die negentigerjare is die Afrikaner in 'n wesenlike ander politieke opset en rol, maar die essensie daarvan kan behoue bly sodat die ruimtelike implikasies van sy vryheidstrewes, al is dit dan anders, tot uitdrukking kan kom.

7.

Die volk is 'n gemeenskapseenheid wat tegetyk afgrens en integreer; wat binne sy omvang elke denkbare teenoorgestelde bevat sonder om identiteit te verloor. Dit word dikwels verklaar met 'n beeld van die volk as konsentriese sirkels met 'n duidelik herkenbare kern en 'n uitkringende afname van 'identiteit' sodat die buitengrense altyd vaag en onbepaalbaar bly. As beperkte beeld is dit bruikbaar om veral die moeite rondom die vraag van afgrensing te verklaar, maar uit 'n ander hoek verskaf dit probleme.

Om deel te wees van 'n duidelike kern, is ook om tot 'n algemene norm van optrede en standpunte te konformeer. Dit verskaf wel die noodsaaklike kontinuïteit wat die gemeenskap laat voortbestaan en dit moontlik maak om teenoorgesteldes in te sluit, maar bied geen ruimte vir die uit-stekende skeppende enkeling nie. Kreatiwiteit konformeer nie. Hierdie beeld word so ver gevoer dat dit neig om die skeppende enkeling, wat die algemeen aanvaarde norme nie noudeset aanhang nie, uit die sogenaamde kern uit te sluit.

Louw se siening plaas hierdie skeppende mense juis in die kern van die volk deurdat die kultuur en geesteslewe wat hulle voer, betaansreg aan die volk verskaf.

word, moet die klem op hulle funksie (en nie hulle funksie alleen nie) as bron van kontinuïteit geplaas word. *Kontinuïteit* moet egter nie aan *voortgang* gelyk gestel word nie en hulle kan nie tot kern van die volk verhef word nie. Voortgang lê in sowel die behoud van sekere bestaande dinge as in die skep van nuwes. Louw se organiese beeld van die volk het dus breër toepasbaarheid as die beeld van konsentriese sirkels.

8.

Hieruit kan vir die kultuurgemeenskap enkele toepaslike riglyne afgelei word wat saam met baie ander meer en minder voor die handliggende norme moet geld. Die kultuurgemeenskap:

- mag nie skrik vir kritiek nie, dit is 'n onmisbare deel van die lewe
- moet vir *mense* ruimte en aanvaarding bied, 'n tuiste wees
- moet aanvaar dat al sy mense nie eners is of moet wees nie
- moet sy waardes blootstel aan interaksie en die 'oop gesprek'
- moet weerstand bied teen die kort termyn wins van 'tydige' eensydigheid - veral in die vorm van politieke diensbaarheid.

9.

Louw het die eis gestel dat 'kultuurmense' hulle taak moet bly uitvoer ten spyte van krisis en paniek, omdat dit iets tot stand bring wat bo die twyfel daarvan uitgaan en waarde gee aan die voortgang daardeur. Behalwe dat dit nou so toepaslik is as ooit voorheen, is dit in sulke tye ook belangrik om van daardie dinge kennis te neem. Daar is al 'n Afrikaanse lewe gevoel wat 'n sterker grondslag gelê het as wat een geslag se keuse teen vryheid tot niet kan maak. Daar is iets groter as die krisis, maar as die wil en strew om dit in vryheid op te neem geheel en al verdwyn, sal die volk mettertyd net tot die geskiedenis behoort en 'n paar koloniale rariteite in Afrika agterlaat.

10.

Die gesprek rondom die herstrukturering van die Suid-Afrikaanse politieke opset, is in Afrikanergeleedere deur professionele politici oorheers en in die weerstand teen verandering het blanke groepsbelang tot dusver nog die botoon gevoer. Kultuurinhoud was byna geheel en al afwesig en begin nou eers deel word van die debat. Die leemte wat in Afrikaners se politieke uitdrukking gelaat sal word met die oorgang na 'n nie-rassige stelsel, sal met meer kultuur-georiënteerde meganismes gevul moet word as Afrikaners hulle volkskap polities relevant wil maak.

11.

In terme van kulturele selfbeeld kan dit in die toekoms vir Afrikaners belangrik word om uitsluitse te kry oor die ware aard en inhoud van die oorgang van *apartheid* na *afsonderlike ontwikkeling*. Historici kan hieraan aandag gee ter wille van 'n meer gebalanseerde oordeel as wat die politieke propaganda van die dag toelaat.